

૨૪૨૬૭

ટોલસ્ટોય
ની
ત્રણ વાર્તાઓ

ગાંડી વ સાહિત્ય મંદિર સુરત

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૪૧૬૭ વર્ગીક

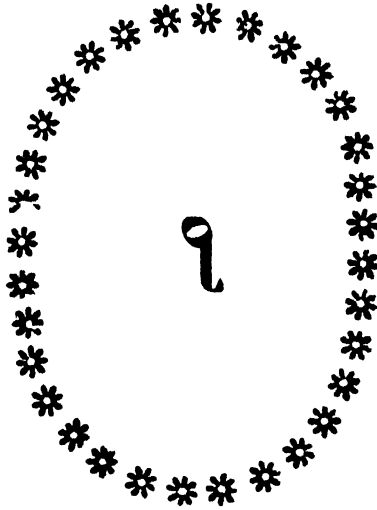
પુસ્તકનું નામ ટીલ-સ્ટોચની તથા

વિષય ૨૨૨૨ : ૨

ગાંડીવ જાત્રોદ્યાનમાલા

પુણ્ય : : પહેલું

ટોલસ્ટોય ના ત્રણ વાર્તાઓ

પ્રગટકર્તા
ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર
૧૮૦, કેળાંપીઠ
સુરત

ટેલરટોયનીજ કૃતિ

મૂરખરાજ

ગાંડીવ બાલોદાનમાલા: પુષ્પ ૪ થું

કિમ્મત આના આઠ

૧૪૨૨૭૭
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ

આવૃત્તિ ચોથી ૦-૫-૭ ઈ.સ. ૧૯૨૮
ગાંડીવ મુદ્રણાલય કેળાંપીઠ, સુરતમાં
છાપીને ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર માટે નરવરલાલ
વીમાવાળાએ પ્રસિદ્ધ કરી: આષાઠ ૧૯૮૪.

વાંચક પ્રત્યે

સૃષ્ટિનાં સનાતન સત્યોને વાર્તામાં ગૂંથીને પ્રગટ કરી માનવી હૃદય પર તેની સચોટ છાપ પાડવાની કળા એને—ટોલસ્ટોયને જેવી હસ્તગત હતી તેવી જૂજનેજ હશે.

અને વાર્તાયે કેવી !—નવલકથાકારો અનેક પાકે છે, દુંકી વાર્તાઓના રચનારાઓનો પણ દુનિયામાં ટોટો નથી. પરન્તુ નાનામાં નાનાં બાળકથી માંડીને વૃદ્ધમાં વૃદ્ધ હૃદયમાં પણ જે આનંદનો ધબકારો જગાવી શકે, પ્રભુની અકળ લીલાનું ભાન વાકયે વાકયે કરાવી શકે અને રસની જમાવટ પણ અદ્ભુત મિલાવી શકે એવી કળા ટોલસ્ટોયનીજ. જરાયે અબળબળ જેવું નથી કે ટોલસ્ટોયનું સાહિત્ય દુનિયાનાં અમર સાહિત્યઃ પંચતંત્ર, હિતોપદેશ, ઇન્દ્રપ્રસ્થા વિગેરેની સાથે એક હરોળમાં ચિરકાળ ઉભું રહે.

ટોલસ્ટોયની આ વાતો પહેલવહેલાં ગાંધીજીની દેખરેખ અને સંભાળ હેઠળ દક્ષિણ આફ્રિ-

કાના તેમના પત્ર ઇન્ડિયન ઓપિનિયનમાં છપાવ
હતી. ત્યાર બાદ અત્રે અમારા તરફથી શિવદયાળની
શોધ અને ઇજ્જમનો ઉદ્ધારક નામના બે પુસ્ત-
કોમાં તેમનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. એ
બંને પુસ્તકો તદ્દન ખત્તાસ થઈ જવાથી આ ત્રણ
વાર્તાઓને એક પુસ્તકના આકારમાં પ્રગટ કરી છે.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર તરફથી નવયુગની
ભાવનાને પોષે, અને ભાવી ગુજરાતનાં ચારિત્ર્યને
ઘડે એવા જે બાળસાહિત્યને પ્રકટાવવાના અભિ-
લાષ છે, તેનું આ પુસ્તકથી મંડાણ થાય છે.

.....

આ ચોથી આવૃત્તિમાં બીબાં મોટાં લીધાથી
૨૦ પાનાં વધ્યા છે તેથી કિંમત એક આનો
વધારવી પડી છે.

નટવર વીમાવાળા

ટો
લ
સ્ટો
ય
ની
ત્ર
ણ
વા
ર્તા
ઓ

૧ શિવદયાળની શોધ

૨ પ્રેમા પટેલનો લોભ

૩ જીવનદોરી

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર

ગાંડીવ અઠવાડિક

દર રવિવારે પ્રગટ થાય છે.
તેમાં આખા ગુજરાતની ખ-
બરો, નોંધો, રસુલ અને
સાહિત્યની ચર્ચા પ્રગટ થાય
છે. લવાજમ સુરતમાં રૂપિયા
ત્રણ. બહારગામ રૂા. ૪)
પરદેશ શિલિંગ દસ.

ગાંડીવ છાપખાનું

ગયા પાંચ વરસની કારકીર્દિમાં
આ છાપખાનાએ શુદ્ધ અને
સ્વચ્છ છાપકામ કરવા માટે
અખળ ખ્યાતિ મેળવી છે.

ગાંડીવ સાહિત્ય

મંદિરના આ વિભાગમાં તમામ
ઉત્તમ લેખકોનાં વખણાયલાં
પુસ્તકો તેમજ નિર્દોષ, રસીલી
અને બોધક કૃતિઓ મળી
શકે છે. દ્હાણી કરવા લાયક
ચોપડીઓ માટે ત્યાંજ લખો

સરનામું: ૧૮૦ કેળાંપીઠ, સુરત.

સુરત આવો, ત્યારે
જરૂર મુલાકાત લેશો.

શિવદયાળની શોધ

અથવા

સત્ય વિના ખીજું કશું નથી.

(૧)

“આ સંસારમાં સત્ય જેવો ખીજો કોઈ ધર્મ નથી. જેઓ લાલચોને વશ થઈ સત્ય ચૂકે છે તેઓ કદી સુખી હોતા નથી. દુનિયાની નજરે તેઓ અનેક પ્રકારની મોજ માણુતા જણાય છે, પણ અંદરથી તો તેમનું દુઃખ તેઓજ જાણે છે. વળી દુનિયાની મોજમજા તો ચાર દિનની ચાંદનીની જેમ નાશ પામી જાય છે. ત્યારે તેમનાં દુઃખનો પાર રહેતો નથી. લાખો માણુસ અસત્ય માર્ગે ચાલીને દુઃખી થાય છે તો પણ કોઈકજ સત્ય રસ્તે ચાલવાની હોંસ કરે છે. જે સત્ય રસ્તો પકડે છે તે સુખી છે. એવા સત્યવાનના દર્શન થવાં એ ચઢતા નસીબની નિશાની છે.”

“આપા મને એવા સત્યવાનનાં દર્શન ન થાય ?”
શિવદયાળે પોતાના પિતા શાંતિદાસને પૂછ્યું.

શાંતિદાસ રોજ સાંજે પોતાના પુત્રને ધર્મની બાબતો સમજાવતા, અને તેનું વર્તન બરોબર રહે એ બાબત પરતું ધ્યાન આપતા. દીકરાના સવાલથી ખુશી થઈને તેણે જવાબ આપ્યો કે—“ થઈ શકે દીકરા ! ભાગ્યમાં હોય તો.”

“ પણ એ ક્યાં મળે, બાપા ?” દીકરે ફરી પ્રશ્ન પૂછ્યો.

“ દીકરા ! હું એથી અબાણ છું. મારા નસીબમાં એવા મહાત્માના દર્શનનો લાભ નથી લખાયો. પ્રભુ તને એવો લાભ આપો એમ ઇચ્છું છું.” બાપે ગંભીરપણે જવાબ આપ્યો.

“ બાપા, મને રજા આપો. મારે સત્યવાનના દર્શન કરવા છે. મારે એમની શોધ કરવી છે. ”

બાપે દીકરાની ઇચ્છા દાખી ન દેતાં રજા દીધી ને શિવદયાળ સત્યવાનની શોધમાં નીકળી પડ્યો.

(૨)

સત્યવાનના દર્શનની આતુર ઇચ્છામાં શિવદયાળ રાજમાર્ગે ને જંગલમાં ભ્રમવા લાગ્યો. તેનું ચિત્ત સત્યવાનના વિચારમાં એવું તો પરોવાઈ ગયું હતું કે તેને ભૂળ તરસનું ભાન રહ્યું નહિ. આવી સ્થિતિમાં ફરતાં ફરતાં એક દિવસ બપોરે તેને એક માણસ મળ્યો.

તેણે ઉભા રહીને શિવદયાળને પૂછ્યું:—“બચ્ચા, ક્યાં જાય છે ?”

શિવદયાળે ઉભા રહીને જવાબ આપ્યો, “સત્યવાનની શોધમાં જઈ છું. મારા બાપાએ કહ્યું છે કે જે ભાગ્યશાળી

હોય તેનેજ સત્યવાનના દર્શન થાય. હું એનું ઠેકાણું જાણતો નથી, તેથી તેની શોધમાં નીકળ્યો છું.”

તે માણસ બોલ્યો, “બચ્ચા, હુંજ તો સત્યવાન છું.”

શિવદયાળ બહુજ આનંદમાં આવી ગયો. તે બોલ્યો, “મહાત્મા ! આપ કઈ બાબતે પધારો છો ? જો અમારી તરફ પધારતા હો તો મારે ઘેર પધારો. પણ જો આપને ઘેર પધારતા હો તો મને સાથે લઈ જાઓ.”

સત્યવાને કહ્યું, “હમણાં મારે કામ છે. કાલે સવારે તું મારે ઘેર આવજે. પૂર્વ દિશામાં સીધો ચાલ્યા કરીશ એટલે એક જંગલમાં તું પહોંચીશ. ત્યાં એકસાફ જગ્યામાં આરામ લઈ જે બનાવ બને તે જોજે. એ જોઈ જરા આગળ ચાલીશ કે તું એક વાડીની પાસે આવીશ. તેમાં સોનાના છાપરાવાળું ઘર છે તે માફ છે. ત્યાં દરવાજે હું તને મળીશ.” એટલું કહી સત્યવાન તે છોકરાની નજર આગળથી અદૃશ્ય થઈ ગયા.

(૩)

શિવદયાળે, દેખાડેલે રસ્તે ચાલવા માંડ્યું. ચાલતાં ચાલતાં તે જંગલમાં આવ્યો. ત્યાં એક મોટું વડતું ઝાડ જોયું. તેની એક ડાળીને એક દોરડું બાંધ્યું હતું. દોરડાને છેડે એક લાકડાનો ધોકો બાંધ્યો હતો. લટકતા ધોકા નીચે એક મધતું વાસણ રાખેલું હતું. તેનો હેતુ એવો હતો કે રીંછ વગેરે તે ધોકાને ખસેડ્યા વિના મધને અડી ન શકે. ને ધોકો ખસેડે તો તે પાછો મધમાં આવતાં તે ખસેડના-

રનેજ ઇજા કરે.

છોકરો વિચાર કરતો ઉભો છે તેવામાં જંગલમાં એક કડાકો થયો, અને કેટલાંક રીંછો આવતાં તેણે દીઠાં. તેમાંથી એક રીંછણુ સીધી મધના વાસણુ લાણી ગઈ અને તેણે પોતાના નાક વતી ધકકો મારી ધોકો ખસેડ્યો. એટલે તેના ત્રણ બચ્ચાં જે તેની વાંસે વાંસે જતાં હતાં તેઓએ મધ ઉપર તરાપ મારી. તેટલામાં પેલો ધોકો પાછો આવ્યો, અને તેમના માથા પર પડ્યો. તેથી તેઓ ચીસ પાડી લાગી ગયાં.

રીંછણે ખીન્નઈને ધોકાને ફરી જોરથી ફેંક્યો. ધોકો બહુ ઉંચે ઉછળ્યો. બચ્ચાં મધ પાસે ગયાં. ઉંચે ઉછળેલો ધોકો જોરથી રીંછોના માથા ઉપર પડ્યો. તેમાંનું એક બચ્ચું તુરતજ મરી ગયું. રીંછણુ વધુ ખીન્નઈ. ધોકાને પકડી વધુ જોરથી ઉંચે ઉછળ્યો. ધોકો ડાળીથી પણ ઉંચે ચઢ્યો. હવે રીંછણુ જાતે મધ તરફ ગઈ. ધોકો ઉંચે ચઢતો અટક્યો ને પાછો નીચે પડવા માંડ્યો. જેમ જેમ નીચે આવતો ગયો તેમ તેમ તેની ઝડપ વધવા માંડી. અંતે બરાબર રીંછણુને માથે એવા જોરથી તે પડ્યો કે રીંછણુ પણ મરી ગઈ. તેનાં બચ્ચાં તેને મૂકીને લાગી ગયાં !

શિવદયાળ અજબ થતો થતો આગળ ચાલ્યો. તે વાડી અને સોનાના છાપરાવાળા ઘર પાસે આવી પહોંચ્યો. દરવાજામાંજ સત્યવાનને તેણે દીઠા. તેમણે શિવદયાળને આવકાર દઈ વાડીમાં લીધો. વાડીની રચના અને ભપકો તેણે સ્વપ્નામાં પણ દીઠા ન હોય એવા હતા. સત્યવાન તેને

મહેલમાં લઈ ગયા. તેમાંના ચોરડાઓ જોતો જય અને જાણે જીલતો જય એવું લાગ્યું. એમ કરતાં તેઓ એક બંધ ચોરડા પાસે આવ્યા.

સત્યવાને કહ્યું, “આ દરવાજો જોયો? એને તાળું નથી, માત્ર એક સીલ છે. ઉઘાડવો હોય તો તુરતજ ઉઘડી શકે એમ છે. પણ હું તને તે ઉઘાડવાની ના પાડું છું. આ મહેલમાં રહીને જ્યાં ફરવું હોય ત્યાં ફરજે. માત્ર એક હુકમ પાળજે. આ બારણું ઉઘાડીશ નહિ. ને જો ઉઘાડે તો જંગલમાં જોયું છે તે યાદ કરજે.”

એટલું કહી સત્યવાન અદ્રશ્ય થઈ ગયા.

શિવદયાળ એકલો રહેવા માંડ્યો. એમ કરતાં ૩૦ વર્ષ થઈ ગયાં. પણ તેને તો ત્રણ કલાક જેવાંજ લાગ્યાં. આ મુદત ખલાસ થયે એક દિવસ તે સીલવાળા દરવાજા પાસે ફરતો હતો, ત્યારે તેને વિચાર થયો કે “સત્યવાને મને આ ચોરડામાં જવાની મનાઈ શા માટે કરી હશે? હું તો અંદર જઈશ અને તેમાં શું છે તે જોઈશ.”

બારણાંને ધક્કો દઈ તેણે સીલ તોડ્યું. અંદર દાખલ થયો. એ ચોરડો સહુથી સુંદર હતો, અને તેની વચ્ચે સોનાની રાજગાદી હતી.

તે રાજગાદી પર ચઢી બેઠો. રાજગાદી સામે રાજદંડ પડેલો દીઠો, તે પણ હાથમાં આવ્યો. જેવો તેણે રાજદંડ આવ્યો કે તુરતજ ચોરડાની ચારે ભીંતો નીચે પડી ગઈ. તેથી આખી દુનિયા અને તેમાં માણસો શું કરે છે તે એને

દેખાવા માંડ્યું.

‘ મારે ઘેર બધાં કેમ છે ? અને દાણાનો પાક કેવો છે તે દેખાય તો સાંઝું ’ એવો એને વિચાર આવ્યો. જેવી તેણે પોતાના ખેતર ભણી નજર કરી કે તેને પાક સારો જણાયો. એક ખેડુતને તેમાં થઈને ગાડું હાંકતો તેણે દીઠા. પહેલાં તો તે તેને પોતાના બાપનુંજ ગાડું લાગ્યું. પણ બરોબર તપાસતાં તે તો કોઈ ચોર જણાયો.

આથી શિવદયાળ ગુસ્સે થઈ બોલી ઉઠ્યો:—“ બાપા, બાપા, ખેતરમાં દાણાની ચોરી થાય છે ! ” બાપ જાગી ઉઠ્યો, “ અરે, મને સ્વપ્નું આવ્યું કે ખેતરમાં દાણાની ચોરી થાય છે. ચાલ જઈને જોઉં.” એમ વિચારીને ઘોડે બેસી ખેતર ભણી ગયો. ત્યાં ચોરને દેખી તુરતજ પાડોશી-એને ભેગા કરી તેને પકડ્યો, અને સહુએ તેને ખૂબ માર મારી કેદખાનામાં નાંખાવ્યો.

હવે શિવદયાળે પોતાના ઘર ભણી નજર કરી, તો ત્યાં પોતાની માને સૂતેલી દીઠી. એક ચોર ઘરમાં પેસી પેટી ભાંગવા માંડી. તેની મા જાગી ઉઠી, અને ચીસો પાડવા માંડી. એથી ચોર એક કુહાડી લઈ તેને મારવા દોડ્યો. શિવદયાળથી આ દેખી ન શકાયું. તેણે પેલા ચોર ઉપર રાજદંડનો પ્રહાર કરી તેને તુરતજ મારી નાંખ્યો.

(૪)

શિવદયાળે જોવા તે ચોરને મારી નાંખ્યો કે તુરતજ ચોરે બાબુથી દિવાલો અસલની જેમ બધાંઈ ગઈ. દરવાજો

ઉઘડી ગયો અને સત્યવાન તેમાં દાખલ થયા, તેણે શિવ-દયાળનો હાથ ઝાલીને ગાદી ઉપરથી તેને ઉતારી મૂકી કહ્યું, કે “તેં મારો હુકમ માન્યો નહિ. દરવાજો ઉઘાડ્યો એ તેં એક પાપ કર્યું”. મારી રાજગાદી પર ચઢી મારો રાજદંડ ઝાલ્યો એ બીજું પાપ. અને દુનિયાના પાપમાં વૃદ્ધિ કરી એ ત્રીજું પાપ. આમ ને આમ એક કલાક વધુ તું રહ્યો હોત તો અહીં દુનિયાનો નાશ કરત.”

સત્યવાને શિવદયાળને એના પોતાના કામનો ચિતાર આપવા ફરીથી તેને રાજગાદી પર બેસાડ્યો ને હાથમાં રાજદંડ આપ્યો. દિવાલો ફરીથી છૂટી પડી. આખી દુનિયાના દેખાવા પ્રત્યક્ષ થયા. હવે સત્યવાન બોલ્યા કે “જો, તેં તારા બાપની દશા કેવી કરી ! પેલો ચોર જલમાં વધુ જલમાશી શીખ્યો. એણે તારા બાપના બે બળદ ચોર્યા, અને હવે ઘરને આગ લગાડે છે.”

શિવદવાળે પોતાનું ઘર બળતું દીઠું. ત્યાંથી નજર ફેરવી તેની મા તરફ જોયું, તો તે ગમગીનીમાં બોલી, “અરે ! ચોર તારે હાથે મુઓ તેના કરતાં એણે મને મારી નાંખી હત તો કેવું ભલું થાત ! હું કેટલા પાપમાંથી છૂટત !”

સત્યવાને શિવદયાળને કહ્યું:— “તારી માની આ દશા તેં કરી.”

હવે બે દારોગાએ પકડેલો એક ચોર તેમની નજરે પડ્યો. સત્યવાન તેને દેખાડી બોલ્યા, “આ માણસે નવ હત્યા કરી છે. પોતાનાં પાપનો જવાબ એને દેવો પડત, પણ તેં

એને મારીને એનાં પાપ તારે માથે લીધાં છે. તેં પોતેજ આવી દશા તારી કરી. પેલી રીંછણે ઘોકો ઉછાળ્યો તે તેનાં બચ્ચાંને વાગ્યું. ફરી ઉછાળ્યો ને તેનું મોટું બચ્ચું માર્યું ગયું. વળી જોરથી ઉછાળ્યો ને પોતે મરી ગઈ. તેં પણ એવુંજ કર્યું. હવે તને ૩૦ વર્ષની મુદત આપું છું. દરમિયાન સંસારમાં જઈને સારાં કામો કરી એ ઘોષ નાંખ. એ તારાથી નહિ બને તો ચોરની સજા તારે ખમવી પડશે.”

“ચોરનાં પાપો કેવી રીતે ઘોઉં?” શિવદયાળે ચિંતાતુર ચહેરે પૂછ્યું.

સત્યવાને જવાબ દીધો, “તેં દુનિયામાં જેટલાં પાપો કર્યાં છે, તેટલું ભલું કરીશ ત્યારે તારાં અને ચોરનાં બંનેનાં પાપ માફ થશે.”

શિવદયાળે ફરીથી પૂછ્યું, કે “સંસારનાં પાપો કેમ ધોવાય?”

સત્યવાને જવાબ દીધો કે “પૂર્વ દિશામાં તું ચાલવા માંડ. ત્યાં એક ખેતર આવશે, તેમાંના માણસોને તું જે બાણુતો હોય તે કહેજે. વળી આગળ જજે, ને જે જૂએ તે ધ્યાનમાં રાખજે. ચોથે દહાડે એક વન આવશે. તે વનમાં એક બોંયડું છે. તેમાં એક ઘરડો માણસ રહે છે. તેને તારી કહાણી કહેજે. તે તને શિખામણુ દેશે. તેની શિખામણુ પ્રમાણે બરોબર ચાલશે તો તારાં અને ચોરનાં પાપ ધોવાઈ જશે.”

એમ કહી સત્યવાને શિવદયાળને વાડીની બહાર મૂકી દીધો.

(૫)

શિવદયાળ રસ્તે ચાલતાં ચાલતાં વિચાર કરે છે: “દુનિયામાંથી પાપ કેમ જાય? લોકો પાપીઓને જેલમાં નાંખે છે, દેશપાર કરે છે, ફાંસીએ ચઢાવે છે. આમ કરી પાપ દૂર કરવાનો યત્ન સહુ કરે છે. ખીજનાં પાપ લીધા વિના હું પાપ કેમ દૂર કરું?”

આમ મુંઝાતો મુંઝાતો તે ચાલ્યો જાય છે પણ કાંઈ સુઝતું નથી. એમ કરતાં તે એક ખેતર પાસે આવ્યો. તેમાં દાણો સારો પાક્યો હતો. વાઢનારા દાણો કાપવાને આવ્યા હતા. તે ખેતરમાં એક અજાણી બાઈનું વાછરડું પેસી ગયું. બધા ખેડુઓ અહિંથી તહિં તેને દોડાવે; ઘડીમાં તે બહાર આવે ને વળી માણસોની ચીસાચીસ ને દોડાદોડથી તે પાછું ખેતરમાં પેંસી જાય.

તે બાઈ (વાછરડાની માલિક) રડતાં રડતાં બોલી:- “આ ખેડુઓ મારા વાછરડાને મારી નાંખશે.” શિવદયાળ બોલી ઉઠ્યો, “ભાઈઓ, તમે બધા ટાઢા પડી ઉભા રહો, તો હુમણાં આ બાઈ પોતાનાં વાછરડાને બોલાવી લેશે.” ખેડુતો તેની વાત માની એક બાજુએ ઉભા રહ્યા. એટલે પેલી બાઈએ વાછરડાને બોલાવી લીધું. શિવદયાળની આ શિખામણથી પેલા ખેડુઓ, તે બાઈ અને વાછરડું ત્રણે રાજ થયાં.

શિવદયાળ વળી ચાલતાં વિચારે છે:- “હવે સમજાય છે કે પાપથી પાપ વધે. પાપને જેમ ઝાઝી સજા કરીએ

તેમ તે વધતું જાય. પાપે પાપનો નાશ એ વાત તો ખોટી. ત્યારે પાપનો નાશ કેમ થાય? જે વાછરડે તે બાઈનું કહેવું ન માન્યું હત તો તે કેમ બહાર નીકળત? મને તો કંઈ સુઝતું નથી.”

(૬)

શિવદયાળ આમ વિચાર કરતો કરતો ચાલ્યો જાય છે. અંતે એક ગામડું આવ્યું ત્યાં આરામ લેવાનો વિચાર કર્યો. એક ઘરમાં રાતની રાત સ્વાની રજામાંગી. ઘરઘણીએ તેને પૌતાનાં ઘરમાં સ્વાની સોય કરી દીધી.

શિવદયાળ બિછાનામાં પડ્યો જોયા કરે છે. ઘરઘણીએ ઘર લીંપીને સાફ કરેલું છે. હવે કેટલીક છળીઓ સાફ કરે છે. એક મેલા લૂગડાં વડે તે છળીના કાચ લૂછે છે. એક બાજુથી લૂછે છે—કાચ અસલ જેવાજ મેલા દેખાય છે. મેલા લૂગડાના લીસોટા તેની ઉપર પડી રહ્યા છે. બીજી બાજુએથી તે લૂછે છે. કેટલાક ડાઘા જાય છે. પણ બીજા નવા ડાઘ પડી રહે છે. વળી મેલું લૂગડું ઘસે છે. એક ડાઘ જાય છે તો બીજો પડી રહે છે.

શિવદયાળ આ જોયાં કરતો હતો તે બોલી ઉઠ્યો, “ભાઈ, આ શું કરો છો?”

“જુઓની ભાઈ, દિવાળીના દિવસ પાસે આવ્યા છે. આ છળીઓના કાચ સાફ કરે છું. પણ એક ડાઘ કાઢું છું ત્યાં બે બીજા નવા પડે છે. હું તો થાક્યો, પણ આ છળીઓ સાફ થતી નથી.” ઘરઘણીએ જવાબ દીધો.

“આ લૂગડાંના કટકાને પહેલાં ઘોઘને પછી છળીના કાચ ઘસરો તો હમણાં તે સાફ થઈ જશે” શિવદયાળે શિખામણુ દીધી.

ઘરઘણીએ તેમ ક્યું એટલે કાચ સાફ થઈ ગયા. મહેમાનની સલાહથી પોતાનું કામ થયું તેથી ઘરઘણી ખુશ રાજી થયો અને તેનો પાડ માન્યો.

વળતી સવારે શિવદયાળે ઘરઘણીની રજા લઈ ચાલવા માંડ્યું. ચાલતાં ચાલતાં એક જંગલમાં આવ્યો. ત્યાં કેટલાક મનુરો પૈંડાને ચઢાવવા સાફ લોઢાના પાટા વાળતા હતા. વધારે નજીક આવતાં જણાયું કે જે ચકકર ઉપર પાટા હતા તે ફૂટું હતું. તેથી પાટા વાળતી વખતે તે ખસી જતું હતું. શિવદયાળે આ જોઈ પૂછ્યું, ‘શું કરો છો, ભાઈ?’

તેમણે જવાબ આપ્યો, “અમે પાટા વાળીએ છીએ. જે વાર એને તપાવીને વાળવા માંડ્યા પણ એ તો વળતાજ નથી; ને અમે તો હવે થાકી ગયા.” શિવદયાળે સલાહ દીધી કે “ભાઈઓ, જે પહેલાં આ ચકકરને એક બાનુએ મજબૂત કરશે તો તમારા પાટા તુરત વળી જશે.” એ પ્રમાણે કરવાથી કામ બરાબર ચાલવા માંડ્યું. મનુરોએ શિવદયાળને રાતે પોતાને મહેમાન કરીને રાખ્યો. સવારે પરાલીએ તેણે ફરી ચાલવા માંડ્યું.

એક દિવસ ને રાત ચાલતાં એક જંગલમાં કેટલાક ભરવાડો આરામ લેતા હતા, ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ભરવાડો

ઢોરને ચરવા મૂકી અગ્નિ સળગાવતા હતા. તેમણે પ્રથમ સૂકી ડાંખળીઓ લઇને સળગાવી ને તે સળગી ન સળગી ત્યાં તો તેની ઉપર બીજાં ભારે લીલાં લાકડાં ખડક્યાં. લાકડાની સળગેલી ડાંખળીઓ ખુઝાઈ ગઈ. ભરવાડોએ ફરી પ્રયત્ન કર્યો ત્યારે પણ દેવતા સળગીને ખુઝાઈ ગયો.

ત્યારે શિવદયાળ બોલી ઉઠ્યો, “ ડાંખળીઓ સળગાવીને તુરતજ જડાં લાકડાં તેની ઉપર ન મૂકો. તે બરોબર સળગે પછી નાનાં લાકડાં નાંખશો તો તુરતજ અગ્નિ ચાલુ થશે.” ભરવાડોએ ખૂબ ડાંખળીઓ એકઠી કરી. તેમને બરોબર સળગવા દીધી. પછી લાકડાં નાંખ્યા. એટલે દેવતા સારી રીતે સળગવા માંડ્યો. શિવદયાળ ત્યાં થોડીવાર રોકાઈ આગળ ચાલવા લાગ્યો. ચાલતાં ચાલતાં વિચાર કરે છે. “આ મેં જોયું તેનો શું અર્થ હશે ?” પણ તેનાથી એનું રહસ્ય ન સમજી શકાયું.

(૭)

સાંજ સુધી ચાલ્યા કીધું ત્યારે વનમાં એક ભોંયરા પાસે આવી પહોંચ્યો. તેનો દરવાજો ઠોકતાં “કોણ છે ?” કરી અવાજ આવ્યો.

“એક મહા પાપી, જે પારકાનું પાપ માથે લઈ લેવાથી હવે તેને ધોવા ઇચ્છે છે.” એવો શિવદયાળે નમ્રપણે જવાબ દીધો.

ભોંયરામાંથી મહાત્મા બહાર આવ્યો. અને પૂછ્યું, “બીજાનાં એવાં ક્યાં પાપ તું તારે માથે લઈને ફેરે છે ?”

શિવદયાળે બધી વાત કહી. સત્યવાનને મળ્યાની, રીંછણ અને તેનાં બચ્ચાંની, બંધ ચોરડાની, રાજગાદીની, સત્યવાનની આજ્ઞાની, રસ્તાના ખેડુની અને વાછરડું તેની બાઇના સાદથી કેવું બહાર નીકળી આવ્યું તેની વાત કહી. અંતે તે બોલ્યો, “હુનિયામાં પાપ ઠેલાતું નથી. ને વળી પાપ કેમ જાય એ વાત મારાથી સમજતી નથી. આપ શીખવો.”

મહાત્માએ કહ્યું, “બેટા, તેં બીજું શું જોયું એ મને કહે.” ત્યારે શિવદયાળે મેલા લુગડા વડે છબી સાફ કરનાર ધરધણીની વાત કહી; લોઢાના પાટા વાળનાર મજૂરો વિષે તેમજ ભરવાડો વિષે પણ બધી હકીકત કહી.

વાત સાંભળીને મહાત્મા ભોંયરામાં ગયા અને ત્યાંથી એક ખુટ્ટી કુહાડી લઈ આવ્યા. તે શિવદયાળને આપી બોલ્યા, “આલ મારી સાથે.” ભોંયરાની બીજી બાજુએ એક ઝાડ બતાવી કહ્યું, “આને કાપી નાંખ.”

શિવદયાળે કાપી નાંખ્યું. ઝાડ પડી ગયું. મહાત્માએ વધુ આજ્ઞા કરી:—“હવે તેના ત્રણ કટકા કર.”

શિવદયાળે હુકમ બજાવ્યો. મહાત્મા ભોંયરામાંથી થોડો દેવતા લાવ્યા. શિવદયાળે દેવતા સળગાવ્યો અને ત્રણે કટકા બળીને ત્રણ ટુંડા રહ્યાં. મહાત્માએ ટુંડાને જમીનમાં અર્ધાં દાટવાનો હુકમ કર્યો, તે પ્રમાણે શિવદયાળે કર્યું.

“હવે અહિં જો. આ પહાડોની તળેટીમાં નદી વહે છે. તેમાંથી તારા મોંઢામાં પાણી ભરીને આ ટુંડાને પાણી પાવે. આ પહેલા ટુંડાને પાણી પાઇને પેલા ધરધણીને

શિખામણુ દીધી તે યાદ કરજે; આ બીજને પાણી પાતાં પાટા વાળનાર મજુરોને આપેલી સલાહ યાદ કરજે; તથા ત્રીજને પાણી પાતાં ભરવાડોને આપેલી અકકલ યાદ કરજે. એમ પાણી પાતાં પાતાં જ્યારે આ ત્રણે કુંઠામાંથી આંખાના ઝાડ ઉગે, ત્યારે દુનિયામાંથી પાપ કેમ ઘટે તે તું સમજી શકીશ અને ત્યારે તારાં પાપ સાફ થઈ જશે.”

આ પ્રમાણે હુકમ કરી મહાત્મા બુંપડીમાં ચાલ્યા ગયા. શિવદયાળ મહાત્માની વાતોનો વિચાર કર્યાજ કરે પણ કંઈ સૂઝે નહિ. તોપણ તેણે મહાત્માના હુકમને બરાબર અમલમાં મૂકવા માંડ્યો.

(૮)

શિવદયાળે નદીએ જઈ મોંઢામાં પાણી ભર્યું. ને પેલાં કુંઠાને પાણી પાચું. વારે ઘડીએ નદીએથી મોંઢામાં પાણી લઈ આવીને બધાં કુંઠાને પાણી પાચ. અંતે તે થાકી ગયો અને બહુજ ભૂખ્યો થયો. તેથી પેલા મહાત્મા કને કંઈ ખાવાનું માગવા તે ભોંયરામાં ગયો.

બારણું ઉઘાડી અંદર પેઠો તો તે મહાત્માને મરેલા દીઠા. જમીનમાં ખાડો ખોદી દાટવાનો વિચાર કરે છે એવામાં પાસેના ગામડામાંથી કેટલાક માણસો ખાવાનું લઈ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમણે મહાત્માને મરેલા જાણી દાટવાના કામમાં મદદ કરી અને શિવદયાળને ખાવાનું આપ્યું.

ત્યાર પછી તેમણે બધાએ શિવદયાળને મહાત્માની ગાદી સોંપી. શિવદયાળ તે સ્થાન કબૂલ કરી મહાત્માના

ભોંયરામાં રહ્યો; અને લોકો જે ખાવાનું લાવતા, તેટલેથી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતો તથા નદીએથી મોંઢામાં પાણી લાવી રાજ પેલા કુંઠાને પાતો. આ આજ્ઞા તેણે બરોબર પાળી.

આ પ્રમાણે એક વરસ પસાર થયું. ઘણા જણ તેની પાસે આવવા મંડ્યા, અને તેની પવિત્રતાનાં વખાણ થવા લાગ્યા, કે એક મહાત્મા મોંઢામાં પાણી ભરી પહાડ ચઢીને બળેલાં કુંઠાને પાણી પાય છે. મોટા મોટા વેપારીઓ તેની પાસે આવી કીમંતી ભેટો મૂકવા મંડ્યા. શિવદયાળ પોતાને જરૂર હોય તેટલુંજ લેતો. વધારે જે કાંઈ તેને મળતું તે એ ગરીબોને વહેંચી દેતો. આમ શિવદયાળના દિવસો પસાર થવા માંડ્યા. અર્ધો દિવસ પાણી પાવામાં જતો ને અર્ધો દિવસ તેનાં દર્શને આવતા તેમની સાથે વાત કરવામાં જતો. આ પ્રમાણે રહેવાથી મારાં પાપો ધોવાશે એમ શિવદયાળ માનતો હતો.

જે વરસ પસાર થયાં. એણે એક દિવસ પણ નિયમ પ્રમાણે પાણી પાયા વિના પસાર થવા ન દીધો, તોપણ પેલાં કુંઠામાંથી ક્ષણગો કુટયો નહિ. એક દિવસ તે બેઠો છે, એવામાં કોઈ ઘોડેસ્વાર ગીત ગાતો ગાતો જતો હતો. તે તેને કાને પડ્યું. એ કોણ હશે એ બાણવા તે બહાર આવ્યો. સુંદર કપડાં પહેરેલો અને તેજ ઘેડા ઉપર સોનેરી જીન નાંખી બેઠેલો મજબૂત માણસ તેની નજરે પડ્યો. તેને ઉભો રાખી શિવદયાળે પ્રશ્ન્યું:—“બાઈ, તમે કોણ છો,

અને ક્યાં જાઓ છો ?”

“હું લૂંટારો છું.” તેણે ઉભા રહી જવાળ આપ્યો:—
“માણસોને મારી હું તેમનો માલ લૂંટી લઉં છું. જેમ
વધારે માણસોને મારું ને વધુ લૂંટ કડું તેમ મને વધુ
આનંદ થાય છે.”

શિવદયાળ ભયભીત થઈ ગયો ને વિચાર કરવા લાગ્યો,
કે “આ માણસનાં પાપ કેમ ધોવાય ? મારી પાસે આવી
જેઓ વગર પૂછ્યે પોતાનો દોષ કહે તેમને શિખામણ દેવી
એ સહેલું છે; પણ આ માણસ તો પાપમાં આનંદ માને
છે.” શિવદયાળ તે વેળા તો કાંઈ જોડ્યો નહિ. મનમાં વળી
વિચારવા લાગ્યો કે, “હું શું કડું ? જો આ ઠેકાણે રોજ
લૂંટારો આવશે તો અહિં આવનારા માણસો બધી જશે
અને આવશે નહિ. આથી તેમનું અજ્ઞાન દૂર કરવાનો સંજોગ
દૂર થશે. અને વળી મારો ગુજારો કેમ કરવો એ મુશ્કેલી
ઉભી થશે.”

આવો વિચાર કરી તે ચોરને ફરી કહેવા લાગ્યો:
“મારી પાસે આવી માણસો પોતાનાં પાપોનો પસ્તાવો કરે
છે, અને તેની ક્ષમા માગે છે. ઇશ્વરથી બહીને તું પણ
પસ્તાવો કર. જો તારે પાપમાંથી નીકળવું ન હોય તો
અહિંથી જતો રહે, અને ફરી આવીશ નહિ. તારા ધાકથી
બીજા માણસો આવતાં અટકે એવું ન કરીશ. મારું કહેવું
નહિ માને તો પ્રભુ તને સજા કરશે.”

લૂંટારો તો આ સાંભળીને હસી પડ્યો, અને

બોલ્યો, “મને કંઈ ઇશ્વરની જ્હીક નથી. ભાઈ, તું કાંઈ મારો ધણી નથી, કે હું તારું કહેવું માનું. હું લૂંટનો ધંધો કરી ગુજરો કરું છું, તો તું પવિત્ર રહી ગુજરો કરે છે. આપણે જેમ તેમ કરી ગુજરો કરવો એટલો નિયમ છે. જે ઘરડી ડોશીઓ આવે તેને તારો ઉપદેશ કરજે. પણ મને તારે શીખામણુ દેવી નહિ. તેં ભગવાનનું નામ લીધું છે તો કાલે વળી બે વધારે માણસો મારીશ. હું તને પણ આજે તો મારી નાંખત, પણ જવા દઉં છું. મારી આડે બીજી વાર આવીશ માં.”

લૂંટારો તો આમ ધમકાવીને ચાલ્યો ગયો. તે પાછો આવ્યો નહિ. એમ કરતાં શિવદયાળના આઠ વર્ષ સુખ શાંતિમાં પસાર થઈ ગયાં.

(૯)

એક દિવસ જમીનમાં વાવેલાં ફુંકાને નિત્ય નિયમ પ્રમાણે પાણી પાઈ આવીને શિવદયાળ પોતાના ભોંયરામાં પાછો ગયો. અને બેઠો બેઠો બહારથી માણસો તેને સાડ ખાવાનું લઈ આવે એની રાહ જોવા લાગ્યો. પણ આખા દિવસમાં એકે જીવ ફરક્યો નહિ. સાંજ સુધી રાહ જોયા પછી જ્યારે કોઈ ન આવ્યું, ત્યારે તે મનથી બહુજ દુઃખી થયો. એમ કરતાં પોતાની સ્થિતિનો વિચાર કરવા લાગ્યો. વિચાર કરતાં તેને ચોરની વાત યાદ આવી:—

“ચોર ચોરી કરીને પેટ ભરે છે ને હું પવિત્રતાનો વેશ ધરી પેટ ભરું છું ! મારી જીંદગીમાં હું શું આગળ

વધ્યો? સાધુએ તો મને તપ કરવા કહેલું. પણ મારું તપ તો પેટ ભરવા સાડ છે. વળી લોકોનાં વખાણ સાંભળવાનું મને ગમે છે. ને લોભ તો એવો લાગ્યો છે કે માણસો મારી પાસે નથી આવતા તો હું દુઃખી થઈ જઈ છું. જ્યારે તેઓ આવે છે ત્યારે હું રાજ થઈ છું. કારણ કે તેઓ મારી સ્તુતિ કરે છે. એવું જીવન સાધુતાની નિશાની નથી. માનના લોભથી હું આડે રસ્તે નીકળી ગયો. મારાં પુરાણાં પાપનો પશ્ચાતાપ તો હજી નથી કર્યો; પણ આ તો ઉલટાં ખીલાં વધારે પાપ કરું છું.”

ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરીને શિવદયાળે તે ભોંયડું છોડ્યું. માણસો ન દેખે એવે ઠેકાણે ગુફામાં જઈને તે રહ્યો. ત્યાં વળી એક દિવસે તેને આગળ મળેલો ચોર મળ્યો. તેને જોઈ શિવદયાળે લાજના માંડ્યું. પણ ચોરે તેને પકડી લીધો. ચોરે પૂછ્યું:—“ક્યાં લાગો છો? લાઈસાહેબ!” શિવદયાળે જવાબ આપ્યો કે, “લોકો મને ન દેખી શકે એવે સ્થળે જઈ છું.” ચોર આ સાંભળી બહુજ નવાઈ પામ્યો.

“જે લોક તારી પાસે નહિ આવે તો તારો ગુબારો કેમ ચાલશે?” ચોરે પૂછ્યું. આટલું પૂછી તે ચાલતો થયો. શિવદયાળે આ બાબત વિચારજ નહોતો કર્યો. ચોરના જવા પછી તે વિચારવા લાગ્યો, કે “એણે મારી ખબર પૂછી મેં તો એના જીવન સંબંધી ખબર પૂછ્યા નથી. હવે એને પોતાના ધંધાનો પશ્ચાતાપ થતો હશે તો? આજે એ માયાળુ જણાય છે. મને લગારે ધમકી આપી નથી.” આમ

વિચારી તેણે ચોરને જૂમ પાડી ઉભો રાખ્યો અને તેની પાસે જઈ કહ્યું:—“ભાઈ, માફ તો ઇશ્વરેચ્છા હશે તેમ થશે. પણ તારે હવે તારા પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરવો મડશે. પ્રભુની સત્તાથી તું છૂટી શકે એમ નથી.”

ચોરે ઘોડો ફેરવ્યો ને પોતાની ભેઠમાંથી એક છસ કાઢી તેને મારવા દોડ્યો. શિવદયાળ તો ભયભીત થઈને ઝાડીમાં ભરાઈ ગયો; એટલે ચોર જૂમ પાડી બોલ્યો:—“બે વાર તું મારી આડે આવ્યો છે અને મેં તને જવા દીધો છે, પણ હવે ત્રીજી વાર હાથમાં આવ્યો કે મૂઓજ સમજજે.”

આમ બોલી ચોર ચાલ્યો ગયો. સાંજે નિત્યનિયમ પ્રમાણે શિવદયાળ ડુંઠાએ ને મોંઢા વડે પાણી પાવા ગયો તે વખતે એક ડુંઠામાંથી ડાળું ફુટેલું દીડું.

(૧૦)

આ પ્રમાણે શિવદયાળ એકત્રો માણસોની નજર બહાર રહેવા લાગ્યો. ત્યાં જંગલમાંથી કંદમૂળ કાઢીને પોતાનું પેટ ભરતો હતો. એક દિવસ કંદમૂળ વાસ્તે જતો હતો, ત્યાં એક ઝાડની ડાળે એક ટોપલીમાં રોટલીઓ ટાંગેલી હીઠી. ઇશ્વરનો આભાર માની તેણે એ રોટલીઓ લીધી. હવેથી રોજ એ પ્રમાણે રોટલીઓ મળવા લાગી. અને રોજ ઇશ્વરના ગુણ ગાઈને તે રોટલીઓ ખાવા લાગ્યો.

એમ કરતાં દશ વર્ષ વીતી ગયાં. પહેલાં એકજ ડુંઠામાંથી ઝાડ ઊગવા લાગ્યું. અને તેમાંથી સુંદર આંખાનું

ઝાડ થયું. બીજાં બે કુંઠા એમ ને એમ રહ્યાં. એક દિવસાંજે પોતાનું કામ કરી શિવદયાળ બેઠો બેઠો વિચાર : છે છે, કે—“મેં તો પાપ કર્યાં છે. મને મોતની બ્લીક લા છે. પ્રભુની ઇચ્છા હોય તો મારાં પાપો મરવાથી પણ બચી જાય.” હજી તો તે આવો વિચારજ કરે છે એટલામાં પેંચે ચાર ભોંયરાની બહાર અપશબ્દો બોલતો સંભળાયો. શિવદયાળે મનમાં ઠરાવ કર્યો કે “પ્રભુ સિવાય કોઈ સાડું નરસું કરી શકે એમ નથી.” આવા ઠરાવથી દૃઢ થઈ ચોરને મળવા ગયો.

તેને માલમ પડ્યું કે ચોર એકલો નહોતો. પણ તેવાંસે ઘોડા પર એક માણસને બાંધ્યો હતો, તેને તે ગાળે દેતો હતો, અને ધમકાવતો હતો. આ જોઈ શિવદયાળ તે પાસે ગયો. ઘોડાને ઝાલી ઉભો રહ્યો. અને તેને પૂછ્યું “આ માણસને તું ક્યાં લઈ જાય છે?” ચોરે કહ્યું, “એને જંગલમાં લઈ જઈ છું. એ ધનવાનનો દીકરો છે. પોતાના બાપની પૂંજી ક્યાં છે તે એ મને કહેતો નથી. જ્યાં સુધી મને એ વિષે ન કહે ત્યાં સુધી તેને બાંધી મારવાનો મેં ઠરાવ કર્યો છે.”

આટલું બોલી ચોરે ઘોડાને હાંકવા માંડ્યો. પણ શિવદયાળે ઘોડાને ઝાલી રાખ્યો. તેણે કહ્યું, “આ માણસ છોડી મૂક.” ચોરને આ સાંભળી ગુસ્સો ચઢ્યો. તેથી પોતાનાં છરો કાઢી બોલ્યો, “તારા પણ આવાજ હાલ કરું કે ?” તને મારી નાંખવાનું કહ્યું છે એ ભૂલી ગયો કે ?”

શિવદયાળને કંઈ ખૂબીક ન લાગી. તે બોલ્યો:—“તું આને જવા દે. હું તારાથી ખૂબીતો નથી. હું એક પ્રભુથીજ ખૂબીઉં છું. પ્રભુ મને કહે છે કે મારે તને ન જવા દેવો. આ માણસને છોડી મૂક.” ચોરે દાંત પીસ્યા. છરાથી દોર-હાંના બંધ કાપી નાંખ્યાં અને પેલા વેપારીનાં છોકરાને છોડી મૂક્યો. અને કહ્યું, “જાઓ, ભાગો. તમારું મોત ભમે છે. મારી નજરે ફરીથી ચઢ્યા તો આવી બન્યું છે, એ ખચીત માનજો.”

ધનવાનનો દીકરો દોડીને જંગલમાં સંતાઈ ગયો. ચોરે ચાલવા માંડ્યું, કે વળી તેને શિવદયાળે કહ્યું, “ભલા માણસ, પાપી ધંધો છોડી દે. શા માટે નર્કમાં જવાના કામ કરી રહ્યો છે? પ્રભુમાં તારું ચિત્ત બેડી દે; તે તારાં પાપોની ક્ષમા બક્ષશે.” ચોર ઉભો રહીને આ બધું સાંભળી રહ્યો, અને તે પછી ધીરે ધીરે વિચાર કરતો ચાલ્યો ગયો. સવારે ફરીથી હુંઠાંને પાણી પાવા ગયો, ત્યારે શિવદયાળે

બીજા હુંઠામાંથી ફળગો ફુટેલો દીઠો.

(૧૧)

બીજા દશ વરસ પણ પસાર થઈ ગયાં. શિવદયાળ હજી જીવે છે. હવે તેને કેઈ પ્રકારની કામના રહી નથી. તે નિર્ભય થઈ ગયો છે. તેનું હૃદય આનંદમાં મસ્ત રહે છે. એક દિવસ તે વિચારે છે, કે “પ્રભુએ માણસને કેવું સુખ આપ્યું છે!! તેમ છતાં તેઓ ઠાલાં ઠાલાં દુઃખી થાય છે. અખંડ આનંદ છોડી તેઓ દુઃખનેજ વળગી રહે છે.”

આવો વિચાર કરતાં તેને માણસનાં પાપો યાદ આવ્યાં. તેઓ હાથે કરી કેમ દુઃખ વહોરી લે છે એ પણ તેને યાદ આવ્યું. તેને તેમની દયા ઉપજી.

તે મનમાં નિશ્ચય કરી ઉઠ્યો, “મારે અહિં નિરાંતે રહેવું એ ખોટું છે. અજ્ઞાનીઓને સત્ય સમજાવવા મારે બહાર જવું જોઈએ.” આ નિશ્ચય થતાંની સાથેજ લૂંટારાને પસાર થતો દીઠો. તે સમજાવ્યો સમજતો નથી, તેથી તંને કહેવાનો પ્રયત્ન કરવો વ્યર્થ છે, એમ વિચાર કરે છે એટલામાં વળી પોતાના આગળના નિશ્ચયની વાત યાદ આવી, એટલે ઉઠીને રસ્તે લૂંટારાની પાસે ગયો.

લૂંટારો ગમગીનીથી નીચી દૃષ્ટિએ ચાલતો હતો. તેને જોયો કે શિવદયાળનું દિલ પીગળી ગયું. તેની પાસે જઈ બોલ્યો:—“ભાઈ, જાગીને જો. તારા દિલમાં ધૈર્યનો વાસો છે. કપટ રૂપી પડદાને લીધે તે તારી દૃષ્ટિએ નથી પડતો. એ કપટ વડે તું દુઃખી થાય છે; ખીજને દુઃખી કરે છે; અને હજી તું બહુ દુઃખી થઈશ. પ્રભુની તારી ઉપર કેવી દયા છે! ભાઈ એનો અનાદર ન કર. તારૂં જીવન ધૈર્ય સન્મુખ કર.”

એ સાંભળી લૂંટારો ખાનુએ ફરી કડવું મ્હોં કરી ચાલવા લાગ્યો. છતાં શિવદયાળે તેને ન છોડ્યો, તેને નમીને તે રડી પડ્યો. લૂંટારાએ પોતાની આંખ ઉંચી કરી, અને તેની સામે એકીટશે જોઈ રહ્યો. પણ અંતે તે ઘોડા ઉપરથી ઉતરી પડી શિવદયાળને પગે પડ્યો, અને બોલ્યો:—

“વૃદ્ધ મહાત્મા, તમે મને જીતી લીધો છે. વીશ વર્ષ સુધી મેં તમારી સાથે ઝઘડો કર્યો. પણ અંતે હું હાર્યો છું. હવે પછી આ દેહ ઉપર મારો કાબુ નથી. તમારી ઇચ્છામાં આવે એવી આજ્ઞા કરો. જ્યારે પ્રથમ તમે મને ઉપદેશ કર્યો ત્યારે મને સમજણ આવવાને બદલે વધારે ગુસ્સો ચઢ્યો હતો. પણ જ્યારે તમે માણસોથી વેગળા જઈ એકાંત-વાસ ધારણ કર્યો, ત્યારે માફ મન પીગળ્યું. તમે નિષ્કામ છો એવી મારી ખાત્રી થઈ. ત્યારથી મને તમારા શબ્દોની અસર થવા માંડી. તે દિવસથી ઝાડ ઉપર હું રોજ રોટલી ખાંધું છું.”

હવે શિવદયાળને યાદ આવ્યું, કે “આરસી સાફ કરવા સાફ પહેલાં તે લૂછવાનું છુગડું સાફ કરવું જોઈએ. જ્યારે માફ હૃદય સાફ થયું ત્યારે ખીજઓનાં હૃદય પણ હું સાફ કરી શકું છું. જ્યારે મને મોતની ખીંક ન રહી ત્યારે લૂંટારાનું દિલ પીગળી ગયું. ચાક ઉપર ચઢાવવા લોઢાના પાટા વાળવા સાફ પ્રથમ તો એનું ચોઠકું મજબૂત કરવું જોઈએ. જ્યારે મેં માફ દિલ પ્રભુમાં લગાવી મજબૂત કીધું ત્યારે ચોરનું તોફાની મન પણ શાંત થઈ ઠામ બેઠું.”

ચોરે કહ્યું “જ્યારે તમને મારી દયા આવી, અને મારી પાસે રહ્યા ત્યારે માફ મન ઇશ્વર ભણી વળ્યું.”

શિવદયાળનો ચહેરો આનંદથી પ્રકુલિત થઈ ગયો, અને ચોરને લઈને પેલાં ફુંડા આગળ ગયો. તે વખતે તેમણે પેલા

ત્રીજા ફુંડામાંથી પણ ફણુગા ફુંડેલા દીઠા.

શિવદયાળે ફરી ભરવાડનો કિસ્સો યાદ કર્યો. ‘જ્યારે

તેમણે ભારે અગ્નિ ચેતાવ્યો ત્યારેજ લીલાં લાકડાં સળગવા માંડ્યાં. જ્યારે મારું દિલ બીજનાં દુઃખથી બળવા માંડ્યું ત્યારે બીજને પણ તેની આંચ લાગી.' આથી તે બહુ રાજ થયો કેમકે હવે તેનાં પાપ બળીને ભસ્મ થઈ ગયાં હતાં.

પોતાની તમામ વીતેલી વાત શિવદયાળે પેલા લૂંટારાને કહી. પોતાને સત્યવાનના દર્શન થયા એવી તેની ખાતરી થઈ. તેને ખાપના શબ્દો યાદ આવ્યા, કે “જે અત્યંત ભાવ્યશાળી હોય તેનેજ સત્યવાનના દર્શન થાય.” સત્યના પ્રતાપથી દેખીતા અસંભવિત બનાવો પણ બની શકે છે એવી તેની ખાત્રી થઈ.

પ્રિય વાંચનાર ! આજના જમાનામાં પણ જે માણસ સત્યને અનુસરે તે એવા ચમત્કાર જોઈ શકે છે એ સંદેહ-રહિત છે.

પ્રેમા પટેલનો લોભ

અથવા

માણસ કેટલી જમીનનો માલિક
હોઈ શકે ?

(૧)

એક ગામડિયા બહેનને તેની મોટી શહેરી બહેન એક ડાડો મળવાને આવી. મોટી બહેન એક શહેરી દુકાનદારને ને નાની બહેન એક ખેડુતને પરણી હતી. બંને બહેનો ૧૬ દિવસ વાળુ કરતી કરતી વાતે ચઢી. મોટી બહેન શહે-ની જાંદગીની બડાશ મારવા લાગી. પોતે કેવી સારી રીતે કે છે, રહેવાને કેવું સાફ મકાન છે, છોકરાંને અને પોતાને ત્રાં મળનાં કપડાં પહેરવાને મળે છે, કેવું કેવું ખાવાનું બે છે, વરા, જમણવાર, નાટક મેળા વિગેરેમાં જતાં કેવી જા પડે છે—એ બધું તેણે રસથી કહી સંભળાવ્યું.

નાની બહેનને આથી ચટકો લાગ્યો. તે વેપારી જાંદગી ખોડવા લાગી અને ખેડુતની જાંદગીને વખાણવા લાગી. બોલી કે “હું તો આ જાંદગીને છોડીને તારી જાંદગી

ભોગવવાનું પસંદ કરું નહિ. અમે ગરીબ ભલે રહ્યાં, પણ અમારે કાંઈ વ્યાધિ નથી. તમે વધારે ઠાઠથી રહેતાં હશે. પણ તેથી ઝાઝું કમાવાની હાયવોય તમારે કરવી પડતી હશે અને ઝાઝું કમાવા જતાં ઝાઝું ખોઈ પણ બેસો. આજે તમે શાહુકાર થઈ ફરો, પણ કાલે તમારે ભીખ માંગવી પડે એવો અવસર પણ આવે. અમે કદિ ધનાઢ્ય નહિ થઈએ તે બરોબર, પણ અમને પેટપૂરતું રોજ મળી રહેશે.”

“પેટપૂરતું મળી રહેશે?” મોટી બહેન બોલી ઉઠી. “ઓહો, તેમાં તે શું સંભળાવ્યું? કૂતરાં બિલાડાંને જેમ મળી રહે છે તેમ તમને પણ મળે; પણ નહિ તમે નાતના કે જાતના, નહિ રીતના કે ભાતના. તારો ઘણી બિચારો ગમે તેટલી મહેનત કરશે છતાં તમે રહેવાના ઉકરડામાં અને મરવાનાં ઉકરડામાં. અને તમારાં છોકરાંઓનું પણ તેમજ.”

“તેમાં શું થઈ ગયું?” નાની બહેને હિંમતથી જવાબ વાળ્યો. “અમે ભલે તેવાં રહ્યાં, પણ અમારે નિરાંત છે. અમારે નથી કોઈની પાસે વાંકા વળવાનું, કે નથી કોઈની દહેશત. તમને શહેરના રહેવાસીઓને ઘણીએ લાલસા હોય છે. આજે તારી હાલત સારી છે; અને કાલે તારા ઘણીના મગજમાં ભૂત ભરાય, તો જુગાર, દારૂ કે સ્ત્રીઓના ફંદામાં ફસાઈ બધું ગુમાવી દે. કેમ, ખરું કે નહિ?”

ત્રેમો પટેલ (નાનીનો ઘણી) ઓટલા પર પડ્યો પડ્યો બધું સાંભળતો હતો. તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે “આ વાત

ખરી છે. જો માણસ બાળપણથી મહેનત કરતાં અને ધરતીનાં ઢેકાં ભાંગતાં શીખ્યો હોય તો પછી તેના મગજમાં ભૂત ભરાતું નથી, પણ મારે મુશ્કેલી એ છે કે મારી પાસે પૂરતી જમીન નથી. જો મારે જોઈએ તેટલી જમીન હોય તો પછી હું બાબરા ભૂતનીયે પરવા ન કરું.”

બંને બહેનો વાળુ કરી પરવારી સ્વર્ધ ગઈ. શેરીમાંથી બાબરો ભૂત પસાર થતો હતો. તેણે પ્રેમા પટેલના વિચાર જાણ્યા અને મનમાં બોલ્યો કે “આ પટેલને મારી સાથે મેદાન પડવાનો ગર્વ થયો છે. ઠીક છે, હું તેને જોઈએ તેટલી જમીન આપું અને પછી જોઈ કે તે શું કરે છે!”

(૨)

તે ગ્રામની નજીકમાં આશરે ૩૦૦ એકર જેટલી જમીન એક શેઠીયાના તાબામાં હતી. તે શેઠીઓ આસપાસના ખેડુતો સાથે સારી રીતે રહેતો હતો. પણ તેણે એક નવો કારકુન રાખેલો તે બધા પાડોશીઓને બહુ સતાવવા લાગ્યો. કોઈનાં ઢાર ફૂટી તેની જમીનમાં આવે તો દંડ કરાવતો. પ્રેમા પટેલ બહુ સંભાળીને રહેતો છતાં તે તેના સપાટામાં આવી જતો. આથી તે બહુ કંટાળી ગયો હતો. એવામાં તેને ખબર મળ્યા કે પેલા ૩૦૦ એકર વેચવામાં આવનાર છે અને કોઈ જમીનદાર તેને ખરીદી લેવા માંગે છે. આથી ખેડુતો બધા ચિંતામાં પડ્યા. તેઓ વિચારવા લાગ્યા, કે “આ તો ઉલામાંથી ચૂલામાં પડવા જેવું થશે. નવો જમીનદાર આપણાં લોહી ચૂસી નાંખશે. આપણાથી

ખીજે કયાંય ચાલ્યા જવાશે નહિ.”

આથી ગામના બધા ખેડુતો મળી શેઠીઆ પાસે ગયા, અને તેને વિનંતિ કરી કે પેલી જમીન જમીનદારને વેચવાને બદલે અમનેજ વેચો. પોતે વધારે કિમ્મત આપવા તૈયાર થયા. શેઠીઆએ તે વાતની હા કહી પછી ખેડુતો બધા સાથે મળીને તે જમીન ખરીદી લેવાનો વિચાર કરવા એકઠા થયા. ઘણીએ મસલત કરી, પણ પેલો બાબરો તેઓને લઢાવી મારતો, એટલે તેઓ કાંઈ નીવેડા પર આવી શક્યા નહિ. આખરે એવું નક્કી થયું, કે સૌ પોતપોતાને માટે ગમે તેટલી જમીન ખરીદે. આ વાત પણ શેઠીઆએ કબૂલ રાખી. પ્રેમા પટેલે સાંભળ્યું કે તેના પાડોશીએ સાઠ એકર જમીન ખરીદી લીધી છે, અને તેણે અડધા પૈસા આપી બાકીના બે વરસ સુધીમાં ભરી દેવાનાં લખત પણ કરી દીધાં છે. પ્રેમા પટેલના મનમાં થયું કે આ બધા જમીન ખરીદી લેશે અને હું રહી જઈશ. આથી તેણે પટલાણીને બોલાવી કહ્યું:

“આ બધા જમીન ખરીદવા મંડ્યા છે. આપણે પણ ત્રીસેક એકર ખરીદીએ. એ વિના છૂટકો નથી. કોઈ જમીનદારને પનારે પડ્યા તો દંડ ભરતાં ફરિયાદી નીકળી જશે.” બંનેએ જમીન લેવી એવો ઠરાવ કર્યો. સોએક રૂપિયા સંઘરી રાખ્યા હતા. બાકી વાછરડો વેચ્યો, કાંઈક દાણો વેચ્યો, છોકરાને નોકરીએ રખાવ્યો, અને એમ કરીને થોડાક ખીજા રૂપિયા ભેગા કર્યા. આમ જમીનની અડધી કિમ્મત તો

લેગી કરી. પછી પ્રેમા પટેલે સારી, થોડી ઝાડીવાળી પચાસેક એકર જેટલી જમીન પસંદ કરી અને શેઠીયા પાસે સોદ્દો કરવા ગયો અને થોડા પૈસા આપી ખત બનાવ્યાં, અને બાકીના પૈસા બે વરસે પૂરા કરવાની શરત કરી આપી.

પ્રેમા પટેલ હવે પોતીકી જમીન ઉપર રહેવા લાગ્યા. બીયાં ઉછીના લઈ નવી જમીનમાં વાવેતર કર્યું અને મજનો પાક ઉતાર્યો. એકજ વરસમાં તેણે દેવું બધું ખલાસ કર્યું, અને પોતે જમીનદાર થઈ બેઠા. ઢોરોને પણ પોતાની જમીનમાં ચરાવવા લઈ ગયો. જે ઘાસ વધતું, તેની ગંજ ખડકવા લાગ્યો. બળતણ પણ બીજે ક્યાંયથી લાવવાનું ન રહ્યું. પોતાનું ખેતર, પોતાની વાડી, પોતાનાં ઢોર એ બધું જોઈને પટેલનાં કાળજાં ટાઢાં થયાં. જમીન તેના હાથમાં આવ્યા પછી તેનો રંગ એાર થઈ ગયો.

(૩)

પ્રેમા પટેલ હવે સુખે રહેવા લાગ્યા. માત્ર બે આડોશીપાડોશીઓનાં ઢોરઢાંખર જમીનમાં દાખલ થઈ તેને પજવતાં ન હોત તો તેના જેવો સુખિયો કોઈ નહોતો. તેણે બધાંને બહુ ચેતવણી આપી પણ તેની કનડગત અટકી નહિ. કોઈ દહાડો કોઈની ગાય તો કોઈ દિ કોઈનું ઘોડું જમીનમાં દાખલ થઈ જાય. અને ઘઉં વિગેરેનો કચ્ચરઘાણુ વાળી નાંખે. પ્રેમા પટેલે બહુએ વાર તેના પાડોશીઓને ચેતવણી આપી જવા દીધા. પણ અંતે તે કાયર થયો. તેથી કોટે ચઢવાનું તેણે ધાર્યું. તે જાણતો હતો કે કોઈ જાણી

જોઈને ઢારને છોડી મૂકતું નથી; છતાં તેણે વિચાર કર્યો, કે “દરરોજ આવું કેમ પાલવે ? એમ ને એમ ચલાવવા દઉં તો મારો બધો પાક ખલાસ થાય, માટે તેમને શીખ દીધા વિના ચાલે તેમ નથી.”

આથી તેણે હવે દર વેળા કોર્ટ ચઢવાનું શરૂ કર્યું. ઘણાએ ખેડુતોને—એક વખત, બે વખત અને પછી ઘણીએ વાર દંડ કરાવ્યા. આથી ખેડુતો બધા ચિઢાયા, અને પ્રેમા પંટલને જાતજાતની હરકત કરવા લાગ્યા. એક રાત્રે એકે તેની જમીનમાં આવી બધાંએ બાવળનાં ઝાડ પાડી નાંખ્યાં અને તેની છાલ લઈને ચાલતો થયો. પ્રેમા પંટેલે સહવારે ઉઠી ફરતાં ફરતાં જોયું તો એકે બાવળનું ઝાડ રહ્યું નથી. તેના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ. તે મનમાં બબડયો કે “જો આ ચોર પકડાય તો પછી તેના પૂરા હાલ કરું.”

પંટેલ વિચારવા લાગ્યા, કે “એ તે કોણ હશે ?” આખરે તેને સ્ત્રી આવ્યું કે તે કામ પેલા જસા પંટેલનુંજ છે. તે જસાના વાડા આગળ ગયો, આમ તેમ ડોકીયું કર્યું, પણ છાલ ક્યાંય નજરે ચઢી નહિ; છતાંએ લેવાદેવા વિના જસા સાથે વઢી પડ્યો. જસાએજ આ કામ કર્યું એવી તેને ખાતરી થઈ, અને ફરિયાદ માંડી. કોર્ટ ખૂબ તપાસ કરી પૂરાવો નહિ મળતાં તેને છોડી મૂક્યો. પ્રેમા પંટેલ તો ગુસ્સાથી બેબાકળો બની ગયો, અને પોલિસ પંટેલ, ન્યાયાધિશ બધાની સાથે તકરાર કરી પડ્યો. તે ધમકાવવા લાગ્યો, કે “તમે બધા ચોરની રક્ષા કરો છો, જો તમે

પ્રમાણિકપણે રહેતા હો તે તેને જતો કરોજ નહિ.” આમ પ્રેમા પટેલ તેના આડોશીપાડોશી, ને અમલદારો બધાંની સાથે કળયેા કરી બેઠા. પાડોશીઓ તેા એટલા ચિઢાયા કે તેનું ઘર તથા વાડો વિગેરે બાળી નાંખવાની ધમકી દેવા લાગ્યા. નવી જમીન ખરીદવાથી પ્રેમાને જમીનમાં તેા ઘણાએ માર્ગ થયો, પણ તેને માટે દુનિયામાં ક્યાંય માર્ગ ન રહ્યો.

આમ ચાલતું હતું તેવામાં એવી વાત ફેલાઈ કે બધા માણસો નવી જગ્યા ઉપર રહેવા જાય છે. પ્રેમાએ આ વાત સાંભળી. તેણે વિચાર્યું, કે “આપણે તેા આ જમીન છોડવી નહિ. આસપાસના લોકો જે અહિંથી નીકળે તેા પીડા એાછી થાય. હું તેઓની જમીન ખરીદી લઉં અને પછી સુખે રહું.”

એક દિવસ પ્રેમા પટેલ ઘેર હતા. ત્યાં કોઈ એક મહેમાન ચઢી આવ્યો. તેની તેણે પરાણાગત કરી અને રાત રહેવા આગ્રહ કર્યો. રાત્રે બંને વાતો કરવા બેઠા. ક્યાં રહેવું, ક્યાંથી આવો છો વિગેરે સવાલો પ્રેમાએ પૂછ્યા. વાતમાં ને વાતમાં તે મુસાફરે કહ્યું, કે “હું દક્ષિણમાંથી આવું છું. તે હજી વસતુંજ જાય છે. ત્યાં જમીન બહુજ સોંધી મળે છે. અને એટલી તેા રસાળ છે કે જે અબજોતાં દાણો જમીન પર પડ્યો હોય તેા તે પણ ઉગી નીકળે છે. અને એક ડુંડામાંથી ખોખા જેટલું અનાજ નીકળે છે. ત્યાં હમણાં એક તદ્દન નિર્ધન ખેડુત આવ્યો. હતો તેણે એક વરસ

ખરોખર મહેનત કરી તેમાં તો તે થોડી જમીન અને કેટલાં ઠાંરો પણ ખરીદી શક્યો.”

પટેલ આ સાંભળી ખૂશખૂશ થઈ ગયા, અને વિચારવા લાગ્યા, કે: “જો સોંઘી જમીન મળતી હોય તો આપણે આવી ખીચોખીચ વસ્તીમાં શા માટે રહેવું? હું મારાં ઘરખાર વેચી નાંખીશ અને ત્યાં જઈને નવાં ઘરખાર વસાવીશ. અહિં રોજ વસ્તી વધતી જાય છે. અને તેથી મારે દિવસે દિવસે વધારે મુશ્કેલીઓ વેઠવી પડશે. માટે ચાલ, પહેલાં તો તે જગ્યા જોઈ આવું.”

પછી મહા મહિનો આવ્યો ત્યારે તે નવી જમીન જોવાને ચાલી નીકળ્યો. થોડેક સુધી ગાડી, થોડેક સુધી પગે એમ મુસાફરી કરતાં કરતાં દોઢસોક ગાઉ કાપ્યા, ત્યારે પેલા મહેમાને કહેલી જગાએ તે પહોંચ્યો.

અહિં આવી તેણે જોયું, તો જેવું વર્ણન સાંભળ્યું હતું તેવુંજ બધું દેખાયું. ખેડુત આનંદથી રહેતા હતા અને કલ્લોલ કરતા હતા. દરેકને ત્રીસત્રીસ એકર જમીન આપવામાં આવી હતી. જે કોઈ નવું રહેવા આવતું તેને લોકો બહુ આવકાર આપતા. ત્રીસ એકર કરતાં વધુ જમીન કોઈ માણસ લેવા ધારે તો તે દોઢ રૂપિયે એકર લેખે ખરીદી શકતો.

પ્રેમાએ તમામ તપાસ કરી લીધી. તે બહુજ રાજી થઈ ગયો, અને ઘેર જઈ બધું આટોપી એકદમ પાછું આવવા ધાર્યું. ખીજે વરસે બધું સંકેલી પેલા નવા દેશમાં જવા નીકળ્યો.

(૪)

પ્રેમા પટેલ નવી જમીન પર આવી પહોંચ્યા, એટલે પહેલાં તો તેમણે બધા પટેલોને જમાડ્યા. ત્રીસ એકર ઉપરાંત દોઢસોઠ એકર ખીજી જમીન ખરીદી. ઘર બાંધ્યું. રહેવા લાગ્યા. નવાં ઢાર પણ લીધાં. જમીન બહુ રસાળ હોવાથી થોડા વખતમાં તો તે પૈસાવાળો થઈ ગયો, અને સુખચ્છેનમાં રહેવા લાગ્યો. તે જ્યારે રહેવા આવ્યો ત્યારે તેણે ધાર્યું હતું કે અહિં વસ્તી બહુ થોડી છે તેથી આપણને ઠીક પડશે. પણ પ્રેમા પટેલનાં નશીબે થોડા વખત પછી ત્યાં પણ માણસો આવવા લાગ્યાં.

પહેલે વરસે તેણે ઘઉં વાવ્યા અને ઘણોજ સારો પાક મળ્યો. એટલે એને લોભ લાગ્યો. વધારે જમીન હોય તો વધારે પૈસા મળે એમ વિચારી તેણે વધુ જમીન લેવા ધાર્યું. પણ જમીન મળે નહિ, કેમકે બધી વેચાઈ ગઈ હતી.

જે માણસો પોતાની જમીન ખેડી શકે એવા નહોતા, તે ભાડે આપતા. આવી કોઈ જમીન ભાડે લેવા પ્રેમાને વિચાર થયો, તેથી તે વેપારી પાસે ગયો, અને થોડી જમીન એક વરસ માટે લઈ આવ્યો. થોડા દિવસ પછી તે વધારે જમીન પોતાને નામે કેમ લેવાય તેના વિચારમાં પડ્યો.

આમ ને આમ ત્રણ વરસ ચાલ્યાં ગયાં. દરેક વરસે તે વધુ જમીન ભાડે લેતો અને તેમાં વાવેતર કરતો. દિવસે દિવસે તેની પાસે પૈસો ભેગો થવા લાગ્યો. થોડા વખત તેને નિરાંત વળી પણ પછી જમીન ભાડે લેવાનો

તેને કંટાળો ઉપજવા લાગ્યો.

કોઈ જમીન વેચતું તો બધાએ ત્યાં દોડી જતા, અને એકદમ ખરીદી લેતા. તેથી પટેલને લાગ કાવતો નહિ. આખરે તેણે એક વેપારી સાથે ભાગ રાખી એક વાડી ખરીદી અને તેમાં વાવેતર કર્યું. પણ ન્યારે ભાગ પાડવાનો વખત આવ્યો, ત્યારે કળયો થયો. પટેલે વિચાર્યું, કે “આ જમીન મારા એકલાની હોય તો કેવું સાફ ! મારે કોઈના આશિયાળા રહેવું ન પડે.” આથી તે જમીન લેવાની તજવીજમાં રહેવા લાગ્યો.

એક દિવસ તેને ખબર મળ્યા કે કોઈ ખેડૂત મુશ્કેલીમાં હોવાથી પોતાની ૧૫૦૦ એકર જમીન બહુ સોંધામાં વેચી નાંખે છે. એકદમ પેલા ખેડૂત પાસે ગયો અને લખત કરી જમીન લખાવી લીધી. પ્રેમા પટેલનાં મનનું ધાર્યું થયું અને તેને ટાઢક વળી.

એવામાં કોઈ એક વેપારી મુસાફર તે ગામમાં આવી ચઢ્યો. તે પ્રેમા પટેલને ત્યાંજ ઉતર્યો એટલે બંને વાતો કરવા બેઠા. પટેલે પૂછ્યું, “તમે ક્યાંથી આવો છો ?” તે વેપારીએ કહ્યું કે “હું જે સ્થળેથી આવું છું ત્યાંના લોકો તદ્દન ભોળા અને ભલા છે. ત્યાં જમીન પાણીને મુલે વેચાય છે. મેં હજુ હમણાંજ એક હજાર રૂપિયામાં પાંચ હજાર જેટલી જમીન લીધી.”

આ સાંભળી પટેલનું મન પાણીપાણી થઈ ગયું. તેણે પૂછ્યું કે “તમે તે જમીન શી રીતે ખરીદી ?” વેપારીએ

જવાબ આપ્યો, “પહેલાં તો મુખીને વીસ પચીસ રૂપિયાની કિમ્મતનાં કપડાં વિગેરે લઈ ગયો હતો તેનું નજરાણું આપ્યું, આથી તે ખૂશખૂશ થઈ ગયો. પછી જમીન માંગી. તે મોંઢેમાંગ્યે ભાવે આપી. મારી જમીન નદીના કાંઠા ઉપરજ છે. તેથી બહુજ સારો પાક મને મળશે.” એટલું કહી તેણે ત્યાંના લોકો વિષે વાતો કરવા માંડી.

તેણે કહ્યું, “ત્યાંના માણસો ગાડર જેવાં ભોળાં છે. તમે જાઓ તો તમે પણ મારી માફક સોંઘામાં ભેઈચે તેટલી જમીન મેળવી શકો. ત્યાં જમીનનો પારજ નથી.” એમ કહી લીધેલી જમીનનો દસ્તાવેજ બતાવ્યો. પોંલે બધું ધ્યાન દઈને સાંભળ્યું. તેને વિચાર થયો કે “આમ છે, તો પછી મારે શા માટે ત્રણ ચાર ગણાં નાણાં ખરચવા અને વળી ગળે દેવું લટકાવવું!”

(૫)

પ્રેમા પોંલ તે સ્થળે જવાનો રસ્તો વેપારીને પૂછી પોતાનાં બાયડી છોકરાંને પોતાની માલમત્તાની તપાસ રાખવા મૂકી લાંબી મુસાફરીએ નીકળી પડ્યો. શહેરમાંથી ભાતું લીધું. નજરાણું ભેગી ચીજો પણ ખરીદી લીધી. અને પેલા વેપારીએ કહ્યું હતું તેમ મજલ દરમજલ કરતાં સાત દિવસે ત્રણસોક માઈલની લાંબી મુસાફરી કરી ધારેલી જગ્યાએ આવી પહોંચ્યો.

તે દેશના લોકો બુપડાં બાંધી નદીને કાંઠે રહેતા હતા. કોઈ કંઈ ખેતી કરતું નહતું. પોંલે ત્યાં જઈ જોયું

તો ગાયો, ઘોડા અને બકરાનાં મોટાં ટાળાં ચરતાં હતાં. લોકોનો ખોરાક દહિં, દુધ, માંસાદિ હતો. આંખો દિવસ તેઓ પોતાની વાંસળી વગાડતા અને તીર કામઠું લઈ શિકાર કરવામાંજ ગાળતા. તેઓ મુખ્યત્વે કરી ભીલની બતના હતા. પરોણાચાકરીને તેઓ મોટા ધર્મ સમજતા. જેવા પંડલ તેઓની નજરે પડ્યા તેવા તેઓ બહુ ખૂશી થઈ ગયા અને બધા તેની આસપાસ વિંટળાઈ વળ્યા, અને કુંડાળું વળી બેઠા. પહેલાં તો પંડલે પોતાની પાસેથી તેઓને ખાવા આપ્યું. સૌ ખાઈ રહ્યા પછી પોતે જે ચીજો લાવ્યો હતો તે લોકોને વહેંચી આપી. લોકો રાજરાજ થઈ ગયા. આ લોકોની ભાષા બુદ્ધીજ હતી. તેઓમાંનો એક પંડલની ભાષા થોડી ઘણી સમજતો હતો તે બધાના કહેવાથી આગળ આવ્યો, અને બધા વતી પંડલનો તેણે આભાર માન્યો. આ શબ્દને દુભાષિયો નીમવામાં આવ્યો, અને તેની મારફત પંડલ તથા ત્યાંના લોકો અરસપરસ વાતો કરવા લાગ્યા.

દુભાષિયો લોકોના વતી પંડલને કહેવા લાગ્યો, કે “અમે બહુ ખૂશી થયા છીએ, અને તમારે શું જોઈએ છે તે અમને કહો એટલે અમે તમારે માટે બનતું કરીએ.”

પંડલે કહ્યું, “મારે અહિં સરસમાં સરસ જમીન જોઈએ છીએ. અમારા દેશમાં બહુ થોડી જમીન છે, અને છે તેમાં બહુ મહેનત કરવી પડે છે.”

દુભાષિયે આ વાત કહી સંભળાવી. એ સાંભળી આ

જંગલી લોકો ખૂબ ખરાડા પાડવા મંડી પડ્યા. પ્રેમા પટેલનાં તો હાંનંજ ગગડી ગયાં. તે એમજ સમજ્યો, કે આ લોકો મારા ઉપર ગુસ્સે થઈ ગયા છે. પણ તેટલામાં તેઓને પાછા હસતા જોયા, એટલે પટેલના જીવમાં જીવ આવ્યો. થોડી વારમાં તેઓ શાંત થયા એટલે પેલા માણસે કહ્યું, કે “આ લોકો બહુ ખૂશી થયા છે, અને કહે છે કે તમારે જોઈએ એટલી જમીન તમે લેજો. તમે ફક્ત અમને ઇશારો કરજો કે ક્ષી જમીન તમારે જોઈએ છીએ.”

થોડીવારમાં પાછા તેઓ અંદર અંદર વઢવા લાગ્યા. પટેલે પૂછ્યું તો તેને માલમ પડ્યું કે કેટલાક મુખીને પૂછ્યા વિના જમીન ન અપાય એમ કહેતા હતા, અને કેટલાક પૂછવાની કંઈ જરૂર નથી એમ કહેતા હતા.

(૬)

આમ વાતો ચાલતી હતી ત્યાં કંઈક ટાપટીપ વાળો એક માણસ છોટથી આવતો જણાયો. તેને જોઈ બધા ચૂપ થઈ ગયા. પેલા હુલાષિયાએ પટેલને જણાવ્યું કે આ અહિંનો મુખી છે.

મુખી આવ્યો, એટલે બધા લોકોએ ઉભા થઈને તેને માન આપ્યું. પટેલે તરતજ પોતાનો સામાન ખોલી એક સરસ ચીજ કાઢી તેને ભેટ આપી. મુખીએ તે વિનયથી સ્વીકારી અને પોતાને લાયક સ્થળે બેઠા. લોકોએ બધી વાત તેને કહી અને મુખીએ તે શાંતિથી સાંભળી. પછી તે પ્રેમા પટેલની સામે જોઈ કહેવા લાગ્યો:

“ભલે, તમારી મરજી પડે ત્યાંથી જોઈએ તેટલી જમીન તમે લઈ લો. અમારી પાસે પુષ્કળ જમીન છે.”

પટેલ વિચારવા લાગ્યા: “એમ કેમ લેવાય? કાંઈ ખત તો જોઈએ, નહિ તો આજ આપે અને કાલ લઈ લે તો હું શું કરું?”

પછી તે જોડ્યો, “હું તમારો ઉપકાર માનું છું. તમારે જમીન છે તે ખરું. પણ મારે તો થોડીજ જોઈએ છે. માત્ર એટલુંજ જાણવા માગું છું કે તમે મને ક્યી જમીન આપશો, અને જે આપશો તેના કાયદેસર લખત કરી આપશો કે નહિ? આપણી જીવનદોરી મોટા ઘણીના હાથમાં છે; તમે પોતે માયાળુ છો, પણ મારાં છોકરાં પાસેથી તમારાં છોકરાં કદાચ તે જમીન પાછી ન લઈ લે તેની ખાતરી શી?”

મુખીએ જવાબ આપ્યો: “તમે કહો છો તે બરાબર છે. તમને લખત કરી આપીશું.”

પટેલે તો બોલવું ચાલુ રાખ્યું: “મેં સાંભળ્યું છે કે એક વેપારી અહિં આવ્યો હતો, અને તેને જમીન આપી તમે દસ્તાવેજ કરી આપ્યો હતો. મારે પણ તેવાજ દસ્તાવેજ જોઈએ.”

મુખી તરતજ સમજી ગયો અને જોડ્યો, કે “હા, બધું તમે કહ્યું. તેમ થઈ રહેશે. અમારા કામદાર આવે, એટલે તેને લઈ શહેરમાં જઈને તમને ખત કરી આપીશું.”

પટેલે પ્રશ્ન્યું, “તમે શા લાવે જમીન આપે છે?”

મુખીએ કહ્યું: “એકજ દામ છે. હજાર રૂપિયે દિવસ.”

પટેલ સમજ્યા નહિ. તેણે પૂછ્યું, “દિવસ? એ તે કેવું માપ? કેટલા એકરનો દિવસ?”

મુખી બોલ્યો. “અમે જમીન માપવાની બીજી રીત જાણતા નથી. દિવસને હિસાબે વેચીએ છીએ. એક દિવસમાં તમે જેટલી જમીનની આસપાસ ફરી વળો તેટલી તમારી.”

પટેલ અચંબામાં પડી ગયા; અને બોલી ઉઠ્યા, કે “આ તો ઘણું સાફ. એક દિવસમાં તો ઘણું ચલાય.”

મુખી હસ્યો, અને કહ્યું: “હા, તેટલી બધી જમીન તમારી થશે. પણ એક શરત છે. સ્વરજ આયમતા સુધીનાં જ્યાંથી તમે નીકળો, ત્યાંજ પાછા ન આવી પહોંચો તો તમારા પૈસા નકામા જાય.”

પટેલે કહ્યું “પણ હું કયે કયે ઠેકાણે જઈ આવ્યો છું એ તમે જાણી શકશો?”

મુખીએ જવાબ આપ્યો, “તમે જ્યાંથી ચાલવાનું શરૂ કરશો ત્યાં અમે બેસી રહીશું. તમે ચાલતાં ચાલતાં કોદાળીથી જમીન ઉપર નિશાની કરતા જાઓ. પછી અમે તે નિશાનીને આધારે એક લીટી દોરી આપીશું. તમારાથી જેટલી લેવાય તેટલી લેજો, પણ એટલું ધ્યાનમાં રાખજો, કે સૂર્યાસ્ત સુધીમાં પાછા આવતા રહેવાનું છે.”

પટેલ તો રાજ રાજ થઈ ગયા. બીજે દિવસે સ્થવારના વહેલા નીકળવું એમ તેણે નક્કી કર્યું. રાત પડતાં ખાઈ પીને આનંદ કરી સૂવા ગયા. પટેલને સવાની સારી

સગવડ કરી આપી, સહુવારે ઠંડેલા તૈયાર થવાનું કહી બધા ત્યાંથી વિદાય થયા.

(૭)

પ્રેમા પટેલ પથારીમાં પડ્યા, પણ ઉંઘ કેમેય આવી નહિ. તેના મગજમાં જમીનનાજ વિચાર ઘુમ્યા કરતા હતા. તેને વિચાર આવ્યો, “જેટલી જમીનની આસપાસ હું ફરી વળીશ તેટલી લઈ લઈશ. ચાલવામાં જરા પણ ખામી નહિ આવવા દઉં. દિવસો લાંબા છે તેથી વીશેક ગાઉ તો હું ખુશીથી ચાલી શકીશ. તેટલા ચક્કરમાં ફેટલા એકર માય તેની ગણતરી પણ હું તો કરી નથી શકતો. જમીનમાં કોઈ ભાગ ખરાબ હશે તો હું વેચી નાંખીશ, અથવા ભાડે આપી દઈશ. પછી ઘણું ઢોર ખરીદીશું. જમીન ઘણી હશે એટલે ઢોરનું ખર્ચ જરા પણ માથે નહિ પડે.”

આવા આવા વિચારોમાં લગભગ આખી રાત પટેલને ઉંઘ આવી નહિ. છેક પરોઢિએ જરા ઝોકું આવ્યું. હજી તો સહેજ આંખ મિંચાઈ ત્યાં તેને સ્વપ્ન આવ્યું: “સુખી બજે હસતો હસતો પોતા ભણી આવે છે: જરા નજીક આવ્યો એટલે જણાયું કે તે તો પેલો વેપારી, જે તેને ત્યાં મહેમાન હતો તેજ, બીજું કોઈ નહિ. વળી જરા પાસે આવ્યો, એટલે તેને લાગ્યું, સુખી કે વેપારી કોઈ નહિ, પણ તે તો વિકરાળ બાળરો છે. તે આકૃતિ થોડીવારમાં તેની પાસે આવી બેઠી. પટેલે નિહાળીને જોયું તો બાળરાનું શરીર તેને બહુજ ભયંકર લાગ્યું, અને તેની પડખે એક

મૂડદું દેખાયું. મૂડદાંને તપાસ્યું તો તે કોઈતું નહિ, પણ પોતાનું જણાયું. આ જોઈ તે એકદમ હેબતાઈ ગયો.

જાગીને વિચારવા લાગ્યો; “આનો અર્થ શો હશે?” પાછો વળી વિચાર આવ્યો, “અરે કંઈ નહિ, એ તો માત્ર સ્વપ્નજ!” પછી ઓઢવાનું ઉંચું કરી જોયું તો સવારનું ઝાંખું અજવાળું જણાયું. ખેડો ફાટ્યું જાણી પંટેલ પથારી-માંથી ઉભા થઈ ગયા. હાથમોઢું ઘોઈ તૈયાર થયા. પછી પોતાના ગાડીવાળાને ઉઠાડી કોઢાળી લઈ મુકરર કરેલી જગાએ પહોંચ્યા. ત્યાં બધા માણસોને જગાડયા. તેઓ બધા હાથમોઢું ઘોઈ નાસ્તો કરવા બેઠા. પંટેલને પણ જરા નાસ્તો કરી લેવા કહ્યું; પણ તેણે તો નાજ પાડી, અને કહ્યું કે “હવે વખત થયો છે. ચાલો, ઝટ કામ શરૂ કરી દઈએ.”

(૮)

લોકો બધા તૈયાર થઈ ગયા. બરાબર સૂર્યોદયને વખતે જે જગાએથી ચાલવાનું શરૂ કરવાનું હતું ત્યાં સૌ જઈ પહોંચ્યા. એક ટેકરી ઉપર બધા ચઢ્યા. મુખી ત્રેમા પંટેલ પાસે આવ્યો, અને ચારે તરફ હાથ બતાવી કહ્યું, “આ જ્યાં સુધી નજર પહોંચે છે, ત્યાં સુધીની બધી જમીન અમારી છે. તમને ગમે તેટલી લઈ લેજો.”

પંટેલ તો બહુજ ખૂશી થઈ ગયા. જમીન તેને ઘણી સારી લાગી. તેની માટી કાળી અને ખાતરાળ હતી. કોઈ કોઈ ઠેકાણે છાતી સમું ઘાસ ઉભું હતું.

મુખીએ નિશાની કરી પટેલને કહ્યું, “અહિં આવો, બુઓ, તમારે અહિંથી ચાલવાનું શરૂ કરવું, અને સૂર્યાસ્ત સુધીમાં પાછા અહિંજ પહોંચવું. જેટલી જમીનની આસપાસ ફરી વળશો એટલી તમારી.”

પટેલે કપડાં કસ્યાં, અને કોદાળી ખભે નાંખી. એકાદ રાટલો પછેડીમાં નાંખી ભેઠમાં બાંધ્યો. પાણીની નાની શિરોઈ પણ ખભે લટકાવી લીધી. અને તૈયાર થઈ ઉભા. પહેલાં તો ક્યી દિશાએ જવું એ મુંઝવણ થઈ. પણ ઉગમણી દિશાએ જવું એવું તરત નક્કી કર્યું, ને સૂરજની વાટ જોવા લાગ્યા.

જેવી સૂરજની કોર દેખાઈ, કે તરતજ પટેલ ધૂક્યા. મનમાં વિચાર્યું, કે “એક ક્ષણ પણ ગુમાવવી નથી. ટાઢા ખેડારમાં ખૂબ ચલાશે.”

પહેલાં તો સાધારણ ઝડપથી ચાલવું શરૂ કર્યું. એ એક ખેતરવાં ચાલ્યા અને કોદાળીથી નિશાન કરી. એમ ચાલતા ગયા અને નિશાની કરતા ગયા. હળવે હળવે તેની ચાલ વધવા લાગી.

કેટલુંક ચાલ્યા પછી પટેલે જરા પાછું વળી જોયું તો ટેકરી ઉપરના લોકો ચોકખા દેખાતા હતા, અને ગાડાંનાં જઠાયાં પણ સૂરજનાં તેજથી ચળકતાં હતાં. તેણે વિચાર્યું કે ત્રણ સાડાત્રણ ગાઉ ચલાયું હશે. હવે તેને જરા પસીનો થવા લાગ્યો, એટલે બદન કાઢી નાંખ્યું, અને પાછા પગ ઉપાડ્યા. થોડીવાર પછી સૂરજ સામું જોતું તો લાગ્યું

કે હવે શિરામણની વેળા થઈ છે.

પટેલ મન સાથે વાત કરવા લાગ્યા: “એક ખેડોર તો હમણાં પૂરો થશે, તોય હજી ત્રણ ખેડોર બાકી છે. વળવાને હજી ઘણીય વાર છે.” એમ કહી પગરખાં કાઢ્યાં, અને ત્યાંજ જમાવ્યું. ઉતાવળે ઉતાવળે થોડો રોટલો ખાઈ લીધો, અને શિરોઈમાંથી થોડું પાણી પી ઉભા થયા. બદન પહેર્યું. પગરખાં આ વેળા ભેઠમાંજ બાંધી લીધાં અને પાછું ચાલવા માંડ્યું.

ચાલતાં ચાલતાં વિચાર કરે છે: “હવે તો ઘણી સહેલાઈથી ચલાય છે: બેક ગાઉ વધારે ચાલીશું અને પછી પાછા ફરીશું. સામેની જમીન કાંઈક વધારે સારી લાગે છે. એ છોડી દેવા જેવી નથી.” આમ વિચારતાં દોઢેક ગાઉ આગળ નીકળી ગયા. પછી ત્યાંથી ફરીને ખાનુએ વળ્યા.

હવે ટેકરી તરફ નજર કરી તો ત્યાં ઉભેલા લોકો ઉંદર જેવડા લાગતા હતા. પટેલ પાછા જરા થોભ્યા, શિરોઈમાંથી પાણી પીધું, અને થોડી વાર થાક ખાઈ પાછું ચાલવા માંડ્યું.

થાક ખાધો એટલે થોડો વખત તો નવું જોર આવવાથી ઝડપથી ચાલ્યા, પણ પછી પગ ભારે થવા લાગ્યા.

તેણે વિચાર્યું, “હવે ફક્ત એક બે કલાક સહન કરવાનું છે.” પછી ત્રાંજો ખુલ્લો વળવાનો વિચાર થયો, પણ સામેની થોડીક જમીન ઘણીજ સરસ લાગી, તેથી વિચાર્યું કે આ જમીન છોડી ન દેવી જેમએ, અહિં શણ સારી ઉગે એવું લાગે છે.” એટલે ત્યાં જઈ નિશાની કરી. “હવે તો

વખત બહુ થોડો છે તેથી પાછા વળવું જોઈએ.” એમ કહી ત્રીજો ખૂણો વળ્યા.

(૯)

પટેલને હવે થાક ઠીક ઠીક જણાવા લાગ્યો. અને ચાલવામાં જરા જરા મુશ્કેલી લાગી. પસીનાના ટીપાં આખે શરીરે બાઝી રહ્યાં હતાં. સૂરજ સામે જોયું તો લાગ્યું કે જો આવી રીતે ચાલીશ તો કેઈ રીતે સૂરજ આથમતાં પહેલાં પહોંચી શકાશે નહિ. તેને થાક ખાવાનું મન થયું પણ તેની હિંમત ન ચાલી.

સૂર્યનારાયણને પણ તેની દયા ન આવી. તેણે તો પોતાનું કામ ચાલુજ રાખ્યું. સૂરજને બહુ નીચે ઉતરેલા જોઈ પટેલે વિચાર કર્યો: “હું આઘે ગયો તેમાં મેં બહુ મોટી ભૂલ કરી.” તેણે જરા ચાંપીને ચાલવાની મહેનત કરી.

પસીનો એટલો વળ્યો હતો કે તેનું ધોતીયું અને બદન બંને ભીના થઈ ગયાં હતાં, અને શરીર સાથે ચોંટી ગયાં હતાં. થોડેક આગળ ચાલ્યા પછી તો તેણે કેદાણી શિવાય બધો સામાન પડતો મૂક્યો, અને મહા મુશીબતે દોડવા માંડ્યું.

પટેલ મનમાં મનમાં બબડવા લાગ્યા: “મેં બહુ લોભ કર્યો, હવે બધું ખોઈશ.”

જમીન અને પૈસા બધું જવાની જહીકથી તેનો શ્વાસ પણ ઉડી જાય છે; પસાનો બહુજ વળ્યો છે; શોષથી મોઢું સૂકાય છે. તેને મરવાની ધારતી લાગી. હૈયું ધબકવા લાગ્યું,

અને મતિ મુંઝાવા લાગી. વિચાર આવ્યો, “આટલી બધી મહેનત કરીને હવે થોડાક માટે અટકું તો લોકો મારી મશ્કરી કરશે.”

સૂરજ આથમવાને બહુ થોડી વાર હતી. પટેલે વધારે ભેરથી ચાલવાની મહેનત કરી. હવે તો તદ્દન પાસે આવી પહોંચ્યો છે. સૂરજ સામું પાછું જુએ છે અને કહે છે “હવે તો મારે એકાદ પળની વાર છે” પટેલ ટેકરી પર જુએ છે તો લોકો તેને એકદમ આવવા નિશાની કરે છે. પોતાનો બધો સામાન જ્યાં મૂક્યો હતો ત્યાંજ પડેલો તેને દેખાતો હતો.

પ્રેમા પટેલને સહવારે આવેલું સ્વપ્નું નજરે તરવા લાગ્યું. તેને મનમાં લાગ્યું “હવે જમીન તો મારી પાસે પુષ્કળ થઈ, પણ હું જીવીશ નહિ.” તો પણ સાવ હિંમત નથી હારતો. સૂરજ સામું જુએ છે તો તે અરધો આથમી ગયો છે.

પોતામાં જે કંઈ તાકાત કહી હતી તે અજમાવી દોડવા માંડ્યું. જેવો ટેકરી પાસે પહોંચ્યો કે સૂરજ અસ્ત પામ્યો. તે બબડ્યો “હાય ! હાય ! બધું ખોયું !” તે અટકવા જાય છે તેવામાં ટેકરી પરના લોકોએ જૂમ પાડી કે “એકદમ આવ, ઝટ કર. દોડ.” પટેલને ખ્યાલ આવ્યો કે સૂરજ અહિંથી તો અસ્ત પામ્યો દેખાય છે પણ ટેકરી પરથી નજરે પડતો હોવો જોઈએ. એટલે તેણે માંડમાંડ શ્વાસ લેતાં વળી પગ ભેરથી ઉપાડ્યો.

ટેકરી ઉપર હજી તડકાનો પ્રકાશ જોવામાં આવતો

હતો. તે મનમાં વિચારતો હતો કે “પેલો મારો સામાન દેખાય, પેલો મુખી દેખાય.” મુખી પેટ પકડીને હસતો હતો. પ્રેમાને તેનું સ્વપ્ન યાદ આવ્યું. તેના હાંબાં ગગડી ગયાં, પગ લથડવા લાગ્યા અને નિશાની આગળ પહોંચતાંજ હાથ લાંબા કરી ભોંય પર પડ્યો.

મુખી જુમ મારી ઉઠ્યો, “શાબાશ, તું ખાટી ગયો. તને સરસ જમીન મળી છે.”

પ્રેમા પટેલને ગાડાવાળો તેને લેવા દોડ્યો; પણ પટેલના શરીરમાં પ્રાણ નહોતો. તેનાં મોંઢામાંથી લોહી વહેતું હતું.

લોકો બધા દિલગીર થઈ માથું ધૂણાવવા લાગ્યા. પટેલના માણસે કોઢાળી લીધી, અને બરાબર પડેલનું શબ માય તેડલો લાંબો અને પહોળો ખાડો ખોદ્યો, અને પ્રેમા પટેલને તેની કબર જેટલી જમીનનો માલિક કર્યો.

જવનદોરો

(૧)

એક શહેરમાં નાથુ નામે મોચી રહેતો હતો. તે ગરીબ સ્થિતિનો હતો. શહેરમાં એક ઘર ભાડે રાખી તે પોતાની સ્ત્રી તથા છોકરાંઓ સાથે રહેતો હતો. પોતાના ધંધામાંથી જે કંઈ પેદાશ થતી તેમાંથી ભાગ્યેજ પોતાના કુટુંબનું તે પોષણ કરી શકતો. શહેરની અંદર મજૂરી અત્યંત સસ્તી હતી. અને કામ ઘણુંજ થોડું મળતું હતું. વળી મોંઘવારી પુષ્કળ હોવાથી પોતાના કુટુંબનું પોષણ કરવું તે મહા મુશ્કેલીભર્યું કામ હતું. પોતાને તથા પોતાની સ્ત્રી અને છોકરાંઓને માટે ભાગ્યેજ પૂરતાં કપડાં પણ તે વસાવી શકતો. જ્યાં ખાવાનાજ વાંધા પડે ત્યાં બીજી અગવડનું પૂછવુંજ શું?

તેની પાસે એક જૂની બંડી-લગભગ ત્રણ વરસની હતી, ને હવે તદ્દન ફાટી ગઈ હતી. તે બીજી વસાવવાના

વિચારમાં હતો. કારણ કે શિયાળાની ઋતુ આવી પહોંચી હતી. શિયાળો હુંકડે હોવાથી પોતાને માટે તથા પોતાની સ્ત્રી તથા છોકરા તથા છોકરીઓ માટે કપડાં ખરીદવા વાસ્તે તેણે અગાઉથીજ પૈસાનો સંગ્રહ કરવાનો નિશ્ચય કરેલો હતો, અને તે નિશ્ચય પ્રમાણે તે થોડા ઘણા પૈસા મહા મુશીબતે એકઠા કરી શક્યો હતો. પરંતુ, કપડાં લેવા માટે એટલા પૂરતા તે નજ હતો.

શહેરની અંદર એક બે ઘરાકો પાસે તે પૈસા માંગતો હતો, એટલે તેણે વિચાર કર્યો કે હું ઉઘરાણી લાવી શકું તો પૂરતાં કપડાં વસાવી શકાય. આમ વિચાર કરી તે પોતાનાં ઘરાકોમાં ઉઘરાણી કરવા માટે નીકળ્યો. તેની સ્ત્રીએ સવારમાં ખાવાનું કરી તેને પોતાને માટે તથા છોકરાંઓ માટે શું શું કપડાં લેવા તેની યાદી કરી આપી; તેમજ પૈસાનો કપડાં લેવા સિવાય બીજા કોઈ પણ કામમાં ઉપયોગ ન કરવો, એ વિષે સખત સૂચના કરી. કારણ કે નાથુ મોચીને દાડ પીવાની ટેવ હતી; અને શિયાળામાં દાડના વ્યસનીઓ વિશેષ પીએ છે. નાથુ પોતાની સ્ત્રીની સલાહ સ્વીકારી શહેરમાં ઉઘરાણી કરવા નીકળી પડ્યો.

પ્રથમ એક ઘરાકને ઘેર ગયો. ત્યાં ઘરનો ઘણી હાજર ન હતો. પરંતુ તેની સ્ત્રી ઘરમાં હતી. તેણે કહ્યું કે આવતાં અઠવાડીઆમાં પૈસા મોકલી આપીશું. એટલે ત્યાંથી નિરાશ થઈ બીજા ઘરાક પાસે ગયો. તેણે સોગનપૂર્વક કહ્યું કે મારી પાસે હમણાં એક કુટી બદામ પણ નથી. નાથુએ તેને ઘણાંએ

સમજાવ્યો કે કપડાં લેવાં છે. પણ ઘરડે લાચારી બતાવી.

આ ઉપરથી નાથુ તદ્દન નિરાશ થઈ ઘરડાને ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. કોઈ વેપારી ઉધાર માલ આપે એવું પણ નહતું. કપડાં ખરીદવાનો મુખ્ય આધાર ઉધરાણીના પૈસા પર હતો. પણ ઉધરાણી બીલકુલ ન મળવાથી તે નિરાશ થઈ ગયો. અને રસ્તે ચાલતાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે હવે મારે શું કરવું? તે ચાલતાં ચાલતાં પોતાના લાગ્યને દોષ કેવા લાગ્યો; ને એક દાડના પીઠા આગળ આવી પહોંચ્યો.

કપડાં ખરીદવાને પૂરતા પૈસા પાસે ન હોવાથી વિચારવા લાગ્યો:—મારી પાસે પૈસા છે એ જાણ છે, અને મેમાંથી કપડાં ખરીદી શકાય એમ છેજ નહિ. મારે ઉત્તમ રસ્તો તો એજ છે કે પીઠામાં જઈ દાડ પી ઘેર પાછા આવ્યા જઈએ. એમ વિચાર કરી એણે પોતાની પાસે જે પૈસા હતા, તે દાડ પીવામાં વાપરી દીધા અને ઘર તરફ પાછું ચાલવા માંડ્યું.

ઠંડી અત્યંત ભેગથી પડતી હતી. પરંતુ દાડ પીવાથી વે તો શરીરમાં ગરમી આવતી હતી. એટલે નાથુએ મનમાં ચાલ કર્યો કે “હવે કપડાંની શી જરૂર છે? હવે બંડી વાચ ગરમી થાય છે. મારે એજ ઉત્તમ રસ્તો છે કે વિશેષ પી હોય તે દિવસે દાડ પી લેવો, એટલે કપડાંની જરૂર કશે નહિ. હવે તો આખી જીંદગી કપડાં સિવાય હું ખશાંતિમાં ગાળી શકીશ. ફક્ત ઘરમાં સ્ત્રી છે, તે જરા હાં મરડશે, પણ તેને તો દગાવી દઈશું. સ્ત્રીઓ એ બાળ-

તમાં શું સમજે ? કમાવાવાળા તો આપણેજ છીએ ને !”

નાથુ દાડની ધૂનમાં આવા વિચારો કરતો કરતો રસ્તામાં એક ગલીની અંદર આવી પહોંચ્યો. અંધારું થવા આવ્યું હતું, અને ગલીમાં ખત્તીનાં કોઈ પણ જાતનાં સાધન ન હોવાથી ત્યાં બધે અંધકાર હતો. ત્યાં આગળ તેણે કેટલેક છોટે દિવાલની નજીક હવેલી પાસે કંઈક સફેદ આકૃતિ જોઈ. નાથુ આગળ જતો અટકી ખારીકીથી જોવા લાગ્યો. પરંતુ તે શું છે તે એને જણાયું નહિ. પરિચયવાળો હોવાથી વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“આ જગ્યાએ કંઈ પથ્થર જેવું તો દિવસે જોવામાં આવતું નથી. તો આ શું છે ? કંઈ જનવર છે ? એવું તો કંઈ લાગતું નથી. મસ્તક તો મનુષ્યના જેવું લાગે છે, પરંતુ આ સમયે આવા અંધકારમાં અત્રે મનુષ્ય શા માટે આવે ?”

નાથુ ચાલતો ચાલતો હવે તો છેક નજીક આવી પહોંચ્યો, અને થોડખી રીતે જોઈ શકતો હતો. હવે તેની પાકી ખાત્રી થઈ કે એ તો નક્કી કોઈ મનુષ્યજ છે, પછી મરી ગયેલું હોય કે જીવતું. વળી તેના શરીર પર બીલકુલ વસ્ત્ર પણ નથી. તે માણસ તદ્દન નગ્નાવસ્થામાં છે અને ભોંતને ટેકવીને સ્તબ્ધ ઉભો રહ્યો છે. આ વિચિત્રતા જોઈ નાથુ મનમાં ગભરાયો અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે કોઈએ આ માણસને મારી નાંખી ભીંત સાથે ટેકવી રાખ્યો તો નહિ હોય !

ઘણા વિચાર કરીને નાથુ આખરે ત્યાંથી ચાલવા લાગ્યો. અને થોડેક છોટે ગયા બાદ પાછું ફરી જોયું, તો તે

માણસને ખેસીને આમતેમ હાલતો જાયો. નાથુ પાછો જરા નજીક આવીને જોવા લાગ્યો તો એ પોતાના તરફ તાકીને જોતો માલુમ પડ્યો. નાથુ અગાઉના કરતાં વધારે બહીવા લાગ્યો. એણે વિચાર્યું કે—“શું હું અહિંથી ચાલ્યો જાઉં? કે આ મનુષ્યની સાથે કંઈ બોલું? હું એની પાસે જાઉં તો એ શું કરશે? પરમાત્મા જાણે કે એ કોણ છે? અને અને આવા અંધારામાં ખેસીને શું કરે છે? હું ધારું છું કે હું અહિં આથી ચાલ્યોજ જાઉં. આવા નાગા ભિખારી જેવા પાસે જઈ મારે શું કરવું?”

આમ વિચાર કરી તે પાછો ચાલવા લાગ્યો અને થોડેક છેટે ગયા બાદ પાછો ઉભો રહ્યો. અને પોતાના અંતઃકરણ સાથે વિચાર કરવા લાગ્યો:—“અરે, હું શું કરું છું? એક તદ્દન નસાવસ્થામાં પડેલા અને ગરીબ ભિખારી જેવા નિરાધાર મનુષ્યની પાસે થઈને કંઈ પણ લાગણી સિવાય શું હું ચાલ્યો જાઉં? શું મનુષ્યજાતિને માટે મારા અંતઃકરણમાં કંઈજ લાગણી નથી? ગરીબ અને નિરાધાર હોય તો મારી ફરજ છે કે તે મનુષ્ય પાસે જઈ તેને પૂછવું કે તું કોણ છે? અને શું કરે છે?”

નાથુનું અંતઃકરણ તે મનુષ્યની આવી સ્થિતિ જોઈ પ્રેમ અને દયાથી ઉભરાઈ આવ્યું, અને હિંમત ધરી તે પેલા માણસ જાણી ચાલવા લાગ્યો.

(૨)

નાથુ તે માણસની તદ્દન નજીક આવી પહોંચ્યો

અને તેને બારીકીથી જોવા લાગ્યો. તે મનુષ્ય તદ્દન યુવાન અને મજબૂત બાંધાનો હતો. તેના શરીર ઉપર કંઈ પણ ઘા જેવું લાગતું નહોતું. ફક્ત તે ભયભીત થયેલો અને ઠંડીથી અકડાઈ ગયેલો લાગતો હતો. તે નાથુના તરફ દૃષ્ટિ પણ કરતો ન હતો. કેમ જાણે કે પોતાની આંખ ઉઘાડવાને પણ અશક્ત હોય! નાથુ તેની એકદમ નજીક આવ્યો, અને એકાએક તે મનુષ્યને જાગૃત થઈ ગયેલો અને ગંભીરતાથી પોતાના તરફ જોતો જોયો.

નાથુના અંતઃકરણમાં તેને પોતાના તરફ અમીદૃષ્ટિથી જોતો જોઈ અત્યંત સ્નેહ ઉપજી આવ્યો. પોતે પહેરેલી જૂની બંડી ઉતારી નાંખી; પગમાંથી જોડા ઉતારી નાંખ્યા અને કહ્યું:—“કંઈ પણ વાતમાં વખત ગુમાવવો એ નકામું છે. ઝટપટ આ બંડી અને પગરખાં પહેરી લો” નાથુએ તેનું નામ પૂછતાં તેણે જણાવ્યું કે—“મારું નામ દેવદૂત છે.”

નાથુએ તેને ઉઠવામાં મદદ કરી અને જોડા તથા બંડી પહેરાવ્યાં. દેવદૂતની સુખાકૃતિ અત્યંત તેજસ્વી હતી; અને શરીર પણ મજબૂત બાંધાનું હતું. તેને જોતાંજ નાથુના અંતઃકરણમાં અત્યંત સ્નેહ ઉપજી આવ્યો. એણે તેને પોતાનાં કપડાં અને જૂટ પહેરાવ્યાં પછી કહ્યું:—“ભાઈ દેવદૂત, હવે તારે કંઈ પણ જાતની ચિંતા રાખવી નહિ. તું મારી સાથે ચાલી શકશે?” એનું બોલવું દેવદૂત હવે સમજી શક્યો અને એક પણ શબ્દ બોલ્યા વિના તેની સાથે

ચાલવા લાગ્યો.

બંનેએ નાથુના ઘર તરફનો રસ્તો લીધો.

નાથુએ તેને પૂછ્યું:—“ભાઈ દેવદૂત, તું કંઈ બોલતો કેમ નથી? આપણે હવે ઘેર જઈએ છીએ. તારાથી ચાલી ન શકાતું હોય તો આ લાકડી લે અને તેના ટેકાથી ધીમે ધીમે ચાલ.”

દેવદૂત લાકડી હાથમાં લઈ ધીમે ધીમે ચાલવા લાગ્યો. રસ્તે ચાલતાં નાથુએ પૂછ્યું:—“વહાલા ભાઈ દેવદૂત, તું ક્યાં આગળથી આવે છે?”

દેવદૂતે જણાવ્યું:—“હું આ ગામનો નથી; દૂરથી આવું છું.”

નાથુએ કહ્યું:—“હા, આટલામાં તો હું બધાને ઓળખું છું. પણ પ્રથમ તું મારા જોવામાં કહી આવ્યો ન હતો. આ ગલીની અંદર હવેલી આગળ તું કેવી રીતે આવી અહ્યો?”

દેવદૂતે કહ્યું:—“તે હું કહી શકતો નથી.”

નાથુએ કહ્યું:—“હું ધારૂં છું કે તને કોઈએ ઈજા કરી છે.”

દેવદૂતે કહ્યું:—“કોઈ પણ મનુષ્યે મને ઈજા કરી નથી, પરંતુ પરમાત્માએ મને શિક્ષા કરી છે.”

નાથુએ કહ્યું:—“હા. મનુષ્યની સ્થિતિ પોતાના કર્તવ્ય અનુસારજ મળે છે અને પરમાત્મા ન્યાયી અને દયાળુ છે. તારૂં જીવન હવે તું કેમ ગાળવા માંગે છે? અને તું ક્યાં

જવા ધારે છે?”

દેવદૂતે જણાવ્યું:—“મને બધું સરખુંજ છે.” નાથુ જરા આશ્ચર્ય પામ્યો અને પોતાના મનમાં વિચારવા લાગ્યો, કે—“આ મનુષ્ય કોઈ પ્રકારે દુરાચારી લાગતો નથી. એનું બોલવું તદ્દન શાંતિભરેલું છે. પરંતુ પોતાની હકીકત કહેતાં એ ડરે છે. હશે, ગમે એ હોય. હું એને મારે ઘર તો તેડીજ જઈશ.” એમ વિચારી દેવદૂતને કહ્યું:—“ભાઈ, તું મારી સાથે ઘર ચાલ. અને ઠંડીથી અકડાઈ ગયેલો છે માટે અગ્નિ પાસે જરા બેસી આરામ લે. પછી તારે જે કહેવા કરવાનું હોય તે નિરાંતે મને કહેજે.”

હવે ઘર નજીક આવવા લાગ્યું એટલે તેને પોતાની સ્ત્રી સાંભરી આવી. તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો:— “સ્ત્રી અને છોકરાં માટે હું કપડાં ખરીદવા ગયો. કમલાગ્યે પૈસા ન મળવાથી કપડાં ન લઈ શક્યો, અને પાસે જે જૂજ પૈસા હતા તેનો આવી ઠંડીમાં દાડૂ પી લીધો. રસ્તે ચાલતાં આ નાગા ભિખારીને સાથે ઉપાડી લાગ્યો. ઘરમાં ખાવાનું પણ પ્રરતું નહિ હોય. એટલે સ્ત્રી ગુસ્સો તો કરવાનીજ. હરિ, હરિ. જે બને તે ખરું.”

એ જ્યારે જ્યારે દેવદૂતના મોઢા સામું જોતો ત્યારે ત્યારે એના અંતઃકરણમાં કુદરતી પ્રેમ ઉત્પન્ન થઈ આવતો હતો. તેથી બધા વિચારો તે ભૂલી જતો હતો. આવી રીતે વિચારમાં ચાલતાં ચાલતાં દેવદૂત સાથે તે ઘરની નજીક આવી પહોંચ્યો.

(૩)

નાથુની સ્ત્રીએ ઘરનું સર્વે કામકાજ આટોપી લીધું હતું. પોતે બળતણ પાણી વગેરે લઈ આવી હતી. અને છોકરાંઓને ખવડાવી કામકાજમાંથી પરવારી હતી. પોતે પણ થોડુંક ખાઈને વિચાર કરતી બેઠી હતી:—“નાથુ ગામમાં ગયો છે એટલે ગમે તે જગ્યાએ ખાઈનેજ આવશે. એટલે તેના ભાગનું બાકી રહેશે; તેથી આવતી કાલે અધાંને ચાલી રહે એટલું તો ખાવાનું છે.”

આમ વિચાર કરી તે પોતાના ઘણીનું એક જૂતું કુડતું તદ્દન ફાટી ગયું હતું તે સીવવા બેઠી, અને તરંગો કરવા લાગી:—“મારો ઘણી હમણાં આવશે અને મારે સાડ તેમજ છોકરાંઓને સાડ કપડાં લઈ આવશે. બનતા સુધી ઉઘરાણી મળી હશે. અને જરૂર કપડાં લઈ આવશે. પહેરવાનાં કપડાં ન હોવાથી મારાથી તેમજ છોકરાંઓથી મહાર પણ નીકળાતું નથી. જો ઉઘરાણી નહિ મળી હોય તો પાસે જે જૂજ પૈસા છે તે દાડ પીવામાં તો નહિ ઉડાડી દે! આટલીજ મને ધારતી છે.”

આમ ઘોડા દોડાવતી હતી તેવામાં બારણે એટલા ઉપર પગલાંનો અવાજ સાંભળ્યો. તે કુડતું એક બાજુએ મૂકી ઉઠી, એટલે નાથુને એક માણસ સાથે બારણામાં પેંસતો જોયો. પોતાના ઘણીના જોડા અને અંગરખું પણ તે પુરૂષે પહેરેલા જોઈને તે વિચારવમળમાં પડી. પોતાના ઘણીની પાસે ઉભી રહેતાં તુરંતજ તેને દાડની વાસ આવી. વળી

નાથુની પાસે કંઈ પણ સામાન ન જોયો. તેનો ચહેરો ઉદાસીન અને ફિક્કો પડી ગયેલો. જોઈ વિચાર્યું કે “પોતાની પાસેના પૈસાનો ઢાંચ પી ગયો છે. અને સાથે આ રસ્તે ચાલતા ભિખારી ઢાંચડીઆને પણ ઉપાડી લાવ્યો છે !”

નાથુ અને દેવદૂત આગળ ચોરડા તરફ ચાલવા લાગ્યા અને સ્ત્રી પણ પાછળ વિચાર કરતી ચાલી:—“એણે પોતાનું અંગરખું આને પહેરાવ્યું છે અને એની પાસે નીચે કુડતું પણ દેખાતું નથી. માથા પર ટોપી પણ નથી.” દેવદૂત ચોરડામાં પેંઠા કે એક જગ્યાએ હાલ્યા ચાલ્યા સિવાય ફક્ત નીચી નજર રાખી ઉભો રહ્યો. બાંધએ વિચાર્યું કે આ માણસ સારો નથી અને પીધેલા જેવો લાગે છે. એમ વિચાર બાંધી પોતે રસોડામાં ગઈ અને થું વાતચીત થાય છે તે સાંભળવા લાગી.

નાથુ પોતાની ટોપી ઉતારી બાંકડા પર બેસી ગયો. તે સમજ્યો કે ઘરમાં સ્ત્રીનો મિલનસ ગયો છે. થોડી વાર પછી પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું:—“અમને હવે તું કંઈ આવાનું આપશે ?” પણ તેણે સાંભળ્યુંજ ન હોય તેવો ટોળ કર્યો અને ચૂલા પાસેથી ઉઠીજ નહિ. તે તો પોતાના ઘણી તરફ જોઈ નિસાસા નાંખ્યા કરતી હતી.

નાથુએ આ બાબત કંઈ ધ્યાન પરજ લીધી નહિ. તે દેવદૂત પાસે જઈ કહેવા લાગ્યો:—“ભાઈ, અહિં એક બાબતે થું કામ ઉભો રહ્યો છે ? આવ, અને આ પાટલા પર બેસ. આપણે હવે વાળુ કરીશું.” પોતાની વહુને પૂછવા લાગ્યો:—“કેમ

આજે કંઈ રાંધ્યું છે કે નહિ ?”

બાઈએ કહ્યું: “રાંધ્યું છે. પરંતુ તમારે માટે તે નથી. દાડ પી પીને તમે તમારી બુદ્ધિજ ગુમાવી છે ! તમે શહેરમાં મારે સાડ તથા છોકરાંઓને સાડ કપડાં લેવા ગયા. તે ન લાવતાં દાડ પીને રસ્તે ચાલતા આ નાગા રખડતા લિખારીને સાથે ઉપાડી લાવ્યા. તમને કંઈ શરમ નથી આવતી ? તમારા જેવા પીધેલને માટે મારી પાસે ખાવાનું નથી.”

નાથુ જરા ગુસ્સાના આવેશમાં બોલ્યો:—“હવે એટલું બસ થશે. જરા બેસને ટુંકી કર. પ્રથમ તું પૂછ તો ખરી કે એ કેવો માણસ છે?”

બાઈએ કહ્યું:—“તમે પેલા પૈસાનું શું ક્યું તે તો કહો !” દાડ પીતાં ઘોડા પૈસા બાકી રહ્યા હતા તે નાથુએ તેના તરફ ફેંકી દીધા અને જણાવ્યું કે:—“ઉઘરાણી બીલકુલ મળી નહિ. આવતા અઠવાડીયાનો પાયદો કર્યો છે, ત્યારે કપડાં વિષે જોઈશું.”

આ સાંભળી સ્ત્રી વધુ ગુસ્સે થઈ અને આવા લિખારીને ઘરમાં આણેલો જોઈને નાથુ પર ગાળો વરસાવવા લાગી. પાસે પડેલા પૈસા લઈ તે નાથુને કહેવા લાગી:—“મારી પાસે ખાવાનું નથી. આવા રખડતા લિખારીઓને તમે ઘરમાં લાવ્યા કરશો તો હું ખાવાનું ક્યાંથી આપીશ ?”

નાથુએ ગુસ્સાથી કહ્યું:—“તું એકદમ ચૂપ રહે. અને મારે જે કહેવાનું છે તે સાંભળ. ”

સ્ત્રી કહેવા લાગી કે “તમારા જેવા પીધેલ એવકૂફ

પાસેથી શું અઝલની વાત સાંભળવી હતી? પૈસા લઈ કપડાં લેવા ગયા અને તેનો દારૂ પી રસ્તામાંથી રાજતા ભિખારીને ઉપાડી લઈ ઘેર આવ્યા; અને હવે મારું કર અને મારા પુનીઆનું પણ કર!! આ તમારી કુટેવો હું સહન કરી શકતી નથી.” અત્યંત ગુસ્સાના આવેશથી તે સળગી ઉઠી અને જેટલાં વેણ કહેવાય તેટલાં બધાં કહ્યાં.

નાથુ આ સર્વ શાંત ચિત્તથી સાંભળી રહ્યો, કારણ કે આ દેખાવ કંઈ તેને નવો ન હતો. ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં સ્ત્રીએ ત્યાંથી ચાલી જવાનો વિચાર કર્યો. પરંતુ આ અબ-ણ્યો પુરૂષ કોણ હતો તે જાણવાની તેને ઘણી ઉત્કંઠા હતી તેથી તે રસોડામાં જ બેઠી.

(૪)

નાથુ તથા દેવદૂત બાંકડા ઉપર બોલ્યા ચાલ્યા સિવાય બેસી રહ્યા હતા. સ્ત્રીએ પોતાના મનનો ઉભરો વચનબાણ વડે ખાલી કર્યો, અને આખરે થોડોક સમય વીત્યા બાદ તે શાંત પડી અને નાથુને કહેવા લાગી કે “જો આ મનુષ્ય ભલો હોય તો આવી નગ્નાવસ્થા અને અધમાવસ્થામાં કેમ હોય? પાસે પહેરવાનું એક પહેરણુ પણ નથી. આવું ઉત્તમ પુરૂષરત્ન તમે ક્યાંથી શોધી લાવ્યા?”

નાથુ બોલ્યો:—“હું તને પ્રથમથી જ આ મનુષ્ય વિશે કહેવાની તજવીજમાં હતો. પરંતુ તારો ઉભરો ખાલી કર્યા સિવાય તું કોઈનું સાંભળે એમ ક્યાં છે? હું સામે છેટેની ગલીમાં થઈને અંધારામાંથી ચાલ્યો આવતો હતો ત્યાં

આગળ પેલા દેવળ નજદીક ભીંતને અઢેલી આ માણસને તદ્દન નગ્નાવસ્થામાં બેઠેલો મેં જોયો. ઠંડીથી એ તદ્દન અક-
ડાઈ ગયેલો હતો. પ્રથમ તો મને આવી સ્થિતિમાં મનુષ્યને
જોઈ ધાસ્તી લાગી અને હું ઘર તરફ ચાલ્યો આવવા
લાગ્યો.

“પરંતુ પરમાત્માએ મને ગ્રેરણા કરી કે એક દુઃખી
મનુષ્યને આવી સ્થિતિમાં જોઈ તેના વિષે કંઈ પણ તજવીજ
કર્યા સિવાય ચાલી અવાયજ નહિ. તેથી હું પાછો
ફર્યો, અને તેની પાસે ગયો. ઇશ્વરેજ મને એની પાસે મોક-
લ્યો. નહિ તો એ ઠંડીમાં અકળાઈને મરી જાત. આપણે
કેવી રીતે કલ્પના કરી શકીએ કે એની ઉપર શું મહાન
દુઃખ ઉતરી પડ્યું છે? એથી મેં એને માફ અંગરખું અને
પગરખાં પહેરાવ્યાં; અને અહિં લઈ આવ્યો. હવે તારા
અંતઃકરણમાં જરા દયા રાખ. આપણે સર્વને એક વખત
મરવું તો છેજ; તો પાપાચરણ કરતાં અટકવું જોઈએ.”

આ ચાંભળી બાઈના અંતઃકરણમાં પાછો ઠપકો દેવાનું
મન થઈ આવતું હતું. પરંતુ તેણે નવા આવેલા શખસની
સામે જોયું; અને કંઈ બોલી નહિ. દેવદૂત બાંકડાના એક
ખૂણા ઉપર આંખો મિંચી મસ્તક નીચું રાખી હાલ્યા ચાલ્યા
સિવાય ઉંડા વિચારમાં નિમગ્ન થઈ બેઠેલો હતો. નાથુની
વહુ પણ શાંત થઈને બોલ્યા ચાલ્યા સિવાય બી રહી હતી.

નાથુએ કહ્યું:—“શું તારા અંતઃકરણમાં ઇશ્વરનો વાસ
નથી?” આ શબ્દોથી તેનું અંતઃકરણ એકાએક નરમ થઈ

ગયું. અને દેવદૂતના તરફ જોવા લાગી. તેને તેના તરફ પ્રેમવૃત્તિ ઉત્પન્ન થઈ. તે તરત રસોડામાં ગઈ અને જંનેને માટે ખાવાનું લઈ આવી. નાથુએ દેવદૂતને પાસે બોલાવ્યો અને રોટલી ખાવા આપી. જંને જણા સાથે બેસી ખાવા લાગ્યા.

નાથુની વહુ પણ એક બાજુ ઉભી રહી દેવદૂતને બારી-કીચી જોવા લાગી. એને તેને માટે દિલમાં સદ્ભાવ ઉત્પન્ન થયો. એકાએક દેવદૂતના મોં ઉપર પ્રકાશ ઉત્પન્ન થયો. તેની આંખો ચળકવા લાગી અને બાઈને જોઈ તેણે મોં મલકાવ્યું. નાથુ તથા તેની વહુ જંને આશ્ચર્ય પામ્યાં. જંને જમી રહ્યા પછી બાઈએ વાસણ ધોયાં. અને તે પછી દેવદૂત પાસે આવીને પૂછવા લાગી:—“ભાઈ, તમે ક્યાંથી આવો છો?”

“હું આ વિભાગમાં વસતો નથી.” દેવદૂતે કહ્યું.

“તમે આ રસ્તા ઉપર ક્યાંથી આવી પહોંચ્યા?”

દેવદૂત—“કોણ જાણે.”

બાઈ—“શું આપને કોઈએ લૂંટી લીધા છે?”

દેવદૂત—“પરમાત્માએ મને શિક્ષા કરી છે.”

બાઈ—“શું આપ ત્યાં આગળ છેક નગ્નાવસ્થામાં, બેભાન સ્થિતિમાં પડ્યા હતા?”

દેવદૂત—“હા, હું તદ્દન નગ્નાવસ્થામાંજ હતો. અને ઠંડીથી અત્યંત અકડાઈ ગયો હતો. તમારા ઉદ્ધાર અને પરો-પકારી ધણીએ મારા ઉપર દયા કરી; અને પોતાનો કોટ મને પહેરાવી અહિં લઈ આવ્યા. અને તમે પણ સ્વાદિષ્ટ

જન આપી સંતોષ્યો; અને મારા ઉપર દયા કરી. પરમ માણુ પ્રભુ એનો બદલો તમને અવશ્ય આપશે.”

બાઈએ પોતાના ધણીનું જે જૂતું પહેરણ સાંધ્યું તું તે દેવદૂતને આપ્યું. અને એક જૂની ઇંબર પણ આપી. છી કહ્યું કે—“આપને માટે હું રસોડામાં ચૂલાની નળક થારી કરું છું ત્યાં સૂઈ જાઓ. રસોડામાં ગરમી હોવાથી આપને રાત્રે ઠંડી લાગશે નહિ.”

દેવદૂત કપડાં પહેરી રસોડામાં સૂઈ ગયો. નાથુ અને ની વહુ પણ સૂઈ ગયાં. પણ બાઈને બીલકુલ નિદ્રા આવી નહિ. દેવદૂત વિષેનો વિચાર તેના મનમાંથી જરાયે ખસતા હોતા. વળી તેને આવતી કાલની ચિંતા થઈ કારણ કે રમાં રોટલી બીલકુલ રહી નહોતી. પોતાના ધણીની ઇંબર મને પહેરણ પણ દેવદૂતને આપી દીધાં હતાં. આથી તે નેરાશ થઈ. પરંતુ દેવદૂતની દયામણી સ્થિતિ જોઈ તેના દેલમાં લાગણી પણ ઉત્પન્ન થઈ આવતી. આવા વિચારમાં વિચારમાં તે મોડી રાત સુધી ઉંઘી નહિ. તેણે પોતાના ધણીને પણ જાગતો જોયો. નાથુએ પૂછ્યું:—“કેમ, તું પણ જાગે છે કે ?”

એણે કહ્યું:—“તમે બંને જણાએ બધી રોટલી ખલાસ કરી છે તેથી હવે કાલે શું કરીશું તેના વિચારમાં હું પડી છું. હું ધાઈ છું કે કાલે પાકોશીને ત્યાંથી લોટ ઉછિનો માવવો પડશે. તે સિવાય બીજો રસ્તો નથી.”

નાથુએ કહ્યું:—“જ્યાં સુધી આપણે જીવીએ છીએ

ત્યાં સુધીની આપણી ફિકર તે પરમ દયાળુ પિતાનેજ છે. 'કીડીને કણ અને હાથીને મણ'. એમ સૌ સૌની જરૂરી-આત પ્રમાણે તે આપે છે. તો તારી અને મારી ચિંતા શા કામની ? ”

આ સાંભળી બાઈ શાંત થઈ અને થોડી વાર વાર પછી પૂછવા લાગી:—“આ દેવદૂત ભલો માણસ દેખાય છે. પરંતુ એ પોતાના વિષેની હકીકત કેમ આપણને જણાવતો નથી ? ”

નાથુએ કહ્યું:—“એ નહિ જણાવી શકે એવી સ્થિતિ-માં હશે. એટલે આપણે જાણવાની શી જરૂર છે ? ”

બાઈ બોલી:—“એ તો ઠીક. પરંતુ આપણે બીજાઓને આપણી સ્થિતિ પ્રમાણે મદદ આપીએ છીએ. ત્યારે આપણને કેમ કોઈ આપતું નથી ? ”

નાથુને આ પ્રશ્નનો જવાબ શું આપવો, એ સૂઝ્યું નહિ. તેથી કહ્યું:—“બસ હવે વાતો બંધ કર, અને સૂઈ જા. મને ઉંઘ આવે છે. ” એમ કહી નાથુ બોલતો બંધ પડ્યો; અને થોડી વારમાં સૌ નિદ્રાવશ થયાં.

(૫)

નાથુ સવારના પહોરમાં જલદી ઉઠ્યો. તેની વધુ પાડોશીને ત્યાં લોટ માંગવા ગયો. દેવદૂત ઉઠીને મ્હોં વગેરે ઘોઈ બાંકડા ઉપર બેઠો હતો. તેનો ચહેરો આજે ઘણો તેજવાન લાગતો હતો. નાથુએ પૂછ્યું: બહાલા ભાઈ દેવદૂત, આપણાં પેટ ખાવાનાં માંગશે અને શરીર

પહેરવાનાં કપડાં માંગશે. માટે તમારે તે સાધનો મેળવવા કામ કરવું પડશે. તમે શું કામ કરી શકો એમ છે?”

“મને કંઈ પણ આવડતું નથી.” દેવદૂતે કહ્યું.

નાથુ અત્યંત પામ્યો. પણ કહ્યું, કે “તમને કંઈ આવડતું નથી એ ઠીક, પરંતુ મનુષ્ય પોતાની દૃઢ ઇચ્છાથી બધું શીખી શકે છે.”

“બીજા કરે છે તેમ હું પણ કરીશ” દેવદૂતે કહ્યું.

“ભાઈ દેવદૂત, તું તારી કંઈ પણ હકીકત કહેતો નથી એ તારી મરજી. પરંતુ તારી જાત નિભાવવા માટે—તારી જીવનની સાધન મેળવવા માટે—તારે કમાવું જોઈશે. હું જેમ બતાવીશ એમ તું કામ કરશે તો હું તને મારે ત્યાંજ રાખીશ.”

“ધીર તમને તેનો ખદ્દો આપશે. હું કામ કરીશ. મારે શું કરવું તે મને બતાવો.”

નાથુએ દોરી લીધી અને પોતાની આંગળી વચ્ચે રાખી તેને મીણ કેમ લગાડવું તે બતાવ્યું. દેવદૂત અત્યંત આલાક હતો. કોઈ પણ કાર્ય તેને એક વખત બતાવ્યું કે તરતજ ધ્યાનમાં લઈ શીખી જતો હતો. નાથુએ તેને જોડાના તળીયાં કેમ શીવવાં, ચુંકો કેમ મારવી, વગેરે બતાવ્યું અને દેવદૂત તે તરતજ શીખી ગયો. ત્રણ દિવસમાં તો એક હુશિયાર મોચીની સાથે હરિકાઈ કરી શકે એટલું તેને આવડી ગયું. નાથુ તેની આલાકી જોઈ અત્યંત રાજી થયો.

હવે દેવદૂત આરામ લીધા સિવાય અત્યંત ઉદાર

કામ કરવા લાગ્યો. એને ખાવાનું પણ તદ્દન થોડુંજ ભેઈતું હતું. જ્યારે કામ ખલાસ થતું, ત્યારે તે શાંત થઈ બેસતો, અને આકાશ તરફ જોયા કરતો. તે કવચિતજ ધરમાંથી બહાર રસ્તા ઉપર નીકળ્યો હશે. જરૂર હોય તેનાથી કદી વધારે વાત કરે નહિ. કદી હસે પણ નહિ, કે કદી કોઈની મશ્કરી કરે નહિ. નાથુ અને તેની સ્ત્રીએ ફક્ત એકજ વખત તેને હસતો જોયો હતો. અને તે જ્યારે પહેલે વહેલે દિવસે નાથુ સાથે રાતના આવ્યો અને તેની સ્ત્રીએ જ્યારે પ્રથમ ખાવાનું આપ્યું ત્યારેજ.

(૬)

દિવસ ઉપર દિવસ, ને અઠવાડીયાં ઉપર અઠવાડીયાં પસાર થવાં લાગ્યાં. દેવદૂત નાથુને ત્યાંજ રહેતો, ખાતો અને કામ કરતો. દેવદૂતના આવ્યા પછી નાથુના કાર્યની ખ્યાતિ શહેર બહાર પણ પ્રસરવા લાગી. લોકો વાત કરવા લાગ્યા કે નાથુ મોચીના જેવા બેડા બીજાં કોઈ બનાવી શકે એમ નથી. કામ ઘણુંજ મજબૂત, ટકાઉ અને ચોકખું થાય છે. અને એને લીધે પાટોશના શહેર તથા ગામડામાંથી પણ નાથુને પગરખાં વગેરે બનાવવાની વરદી દિનપ્રતિદિન વધુને વધુ મળવા લાગી.

એક દિવસ નાથુ અને દેવદૂત પોતાના કામમાં બેઠા હતા ત્યાં આગળ એક ગાડું આવીને ઉભું રહ્યું. તેમણે ખારીમાંથી બહાર જોયું તો ગાડું પોતાનાજ ઘર આગળ ઉભું રહેતું જોયું. ગાડામાંથી એક માણસ નીચે ઉતર્યો એટલે

ભારે કપડાં પહેરેલ એક શેડીઓ બહાર નીકળ્યો. નાથુ બારણું ઉઘાડી સામે ઉતાવળથી ગયો. તે શેડીઓ નીચો વળી બારણામાં પેઠો. તે શરીરે હ્રષ્ટપુષ્ટ હતો. બાંકડા ઉપર બેઠા પછી તેણે પ્રશ્ન્યું:—“હુકાનનો ધણી કોણ છે?”

નાથુ વિનય સહિત બોલ્યો:—“હું છું; કાંઈ હુકમ છે?”

શેડીઆએ પોતાના નોકરને બોલાવ્યો અને ગાડીમાંથી ચામડું લઈ આવવાની આજ્ઞા કરી. નોકર તે લઈ આવ્યો. શેડી તે છોડી નાથુને આપ્યું, અને કહ્યું—“આ ચામડું તેં જોયું? તું સમજે છે કે એ કઈ જાતનું ચામડું છે?”

નાથુએ કહ્યું:—સાહેબ, બહુજ સુંદર ચામડું છે.

શેડીઆએ કહ્યું:—“તારી જીંદગીમાં પણ આવું ચામડું તેં નહિ જોયું હોય. એ બહુજ કીંમતી છે. હવે આમાંથી તું મારે માટે જોડા બનાવી શકશે?”

નાથુએ કહ્યું:—“હા સાહેબ.”

શેડીઓ બોલ્યો:—આટલું તારે ખાસ યાદ રાખવાનું છે કે તું કેવા સરસ ચામડામાંથી અને કેને સારૂ જોડા બનાવવાનો છે. તારે એવા સરસ જોડા બનાવવા પડશે કે તે એક વરસ સુધી ઘાટ બદલાયા સિવાય ચાલે. તારાથી એવી રીતે બનતું હોય તોજ ચામડું કાપજે; નહિ તો રહેવા દેજે. હું બીજી જગ્યાએ આપીશ. જો એક વરસની મુદતમાં જોડા ફાટી ગયા, કે આકાર બદલાયો તો હું તને જોડામાં મોકલીશ. એ ધ્યાનમાં રાખીને જોડા બનાવવાનું

માથે લેજે. અને જો એક વરસ સુધી આકાર બદલ વિના ચાલશે તો તેને માટે બમણું દામ આપીશ.”

નાથુ તો આથી ગભરાઈ ગયો. તે દેવદૂત પાસે કાનમાં કહેવા લાગ્યો કે “કેમ, આ કામ લાઈએને?”

દેવદૂતે હા પાડી એટલે નાથુએ શેડીઆને કે “તમારી શરત મુજબ જોડા બનાવી શકીશ.” શેડે પા માપ લેવાનું કહ્યું. નાથુ માપ લેતો હતો એટલામાં તે શે આંખે દેવદૂત તરફ નજર નાંખી પૂછ્યું:—“આ કાણુ નાથુએ જાણાવ્યું, કે “મારો નોકર છે.” શેડે કહ્યું કે “સરસ જોડા બનાવજે કે એક વરસ સુધી ચાલે.”

દેવદૂતે સાંભળ્યા ક્યું. તેની નજર શેડીઆની ઉ હતી. અને કેટલીક વખત તે તેના માથાની ઉપર ઉંચે ન કરતો હતો. કેટલોક વખત એમ જોયા પછી તે હસી પડ અને તેનો આખો ચહેરો પ્રકાશમાન જણાવા લાગ્યો.

શેડે દેવદૂતને કહ્યું:—“તું શું હસે છે? કંઈ જાં જેવો લાગે છે. એટલું બરોબર ધ્યાન રાખજે કે વખત જોડા તૈયાર કરવાના છે.”

દેવદૂતે કહ્યું:—“આપને જ્યારે જોઈએ ત્યારે હ કરીશ.”

શેડીઆએ બીજી આપવા જેવી સૂચના આપી પછી પોતાના ગાડામાં બેસી વિદાય થયો.

(૭)

નાથુએ દેવદૂતને જાણાવ્યું, કે “જો, આપણે આ

હાથમાં લીધું છે, પરંતુ એવા સરસ જોડા બનાવવા જોઈએ કે આપણે કાંઈ હરકતમાં આવી ન પડીએ. આ ચામડું ઘણુંજ ઉત્તમ છે; અને શેઠીઓ ઘણાજ કડક મગજનો લાગે છે. કોઈ પણ જાતની ભૂલ ન થાય એને માટે અત્યંત કાળજી રાખવાની છે. તું મારા કરતાં વિશેષ હુશિયાર છે માટે એ કામ તુંજ હાથમાં લે.”

દેવદૂતે સરસ જોડા બનાવવાનું કામ પોતાને માથે લીધું; અને જામડું લઈ તેને નરમ બનાવવા લાગ્યો. પછી તેને કાપવાનું કામ મળ્યું. નાથુની વહુ તેની પાસે આવીને બેઠી, અને દેવદૂત શું કરે છે તે જોવા લાગી. તે નવાઈ પામી કે દેવદૂત આમ કેમ કાપે છે! કારણ કે નાથુની વહુને પણ તે કામનો મહાવરો હતો. તે જોઈ શકી કે દેવદૂતે તે જોડાને માટે ચામડું કાપવાનું મૂકી સપાટ બનાવવાના કડકા કાપ્યા. છતાં તેણે વિચાર કર્યો કે કદાચ મરદના જોડા કેવી રીતે બનાવવા તેની મને ખબર ન હોશે. દેવદૂત અમારા બધા કરતાં હુશિયાર છે માટે જેમ એની મરજીમાં આવે તેમ કરવા દેવું.

હવે દેવદૂત સપાટને માટે ચામડું કાપી રહ્યો, અને એકવડા દોરાથી તે સીવવા લાગ્યો. નાથુની વહુ ફરી નવાઈ પામી. કારણ કે તે જાણતી હતી કે જોડા બનાવવાને માટે એવડો દોરો વાપરવો પડે છે. પરંતુ હજી પણ તે ચૂપ બેસી રહીને દેવદૂત શું કરે છે તે જોવા લાગી. થોડીવાર પછી નાથુ આવ્યો અને તેણે જોયું કે પેલા શેઠીઆના ચામડા-

માંથી જોડા બનાવવાનું મૂકી દેવદૂત સપાટ બનાવે છે !

નાથુ એકદમ દિલગીર થઈ ગયો અને વિચાર્યું કે દેવદૂત એક વર્ષ થયાં કામ કરે છે; અને કોઈ દિવસ કાંઈ પણ ભૂલ કરી નથી અને આજે આ શું કરે છે? શેઠીઆએ જોડા બનાવવાનું કહ્યું છે ને આ તો સપાટ બનાવે છે. હવે તો એણે ચામડું કાપીને બગાડ્યું છે! હું શેઠીઆને શું જવાબ દઈશ! એ મોટી ફિકરમાં પડ્યો. કારણ કે એવું ચામડું બીજી જગ્યાએથી મળી શકે એમ પણ ન હતું.

અત્યંત શોકાતુર થઈ તેણે દેવદૂતને કહ્યું:—“મારા ભાઈ રે, આ તેં શું કર્યું? તેં મારા સર્વસ્વનો હવે નાશ કર્યો છે. શેઠીઆએ જોડા બનાવવાનો હુકમ આપ્યો છે અને તેં તો સપાટ બનાવ્યા. હવે હું શું કરીશ? તે શેઠીઆ કોઈ મોટા પુરૂષ છે; તે મને કેદમાં નાંખશે. મારા બાયડી છોકરાનું શું થશે?... ”

નાથુ આમ વાતચીત કરે છે એટલામાં બારણે કોઈનો અવાજ સંભળાયો. બારીમાંથી નાથુએ બહાર જોયું, તો કોઈ ઘોડા ઉપરથી ઉતરી દુકાનમાં આવતું હતું. તેણે જઈ બારણું ઉઘાડ્યું તો તેજ શેઠીઆનો નોકર આવ્યો. તે કહેવા લાગ્યો કે—“મારી શેઠાણીએ જોડા વિષે કંઈ સૂચના કરવા મને મોકલ્યો છે. ”

નાથુ પૂછ્યું:—“શું છે?”

નોકરે કહ્યું:—“ મારા શેઠ આવ્યા હતા, તેને માંટ

જેડા બનાવવાના હતા. પરંતુ તે એકાએક ગુજરી ગયા છે. ”

નાથુએ કહ્યું:—“હૈં? તું શું બોલે છે?”

નોકરે કહ્યું:—“શેઠ ગાડીમાં બેસી તારે ઘેરથી ગયા કે રસ્તામાંજ ગાડામાં તેઓ એકાએક ગુજરી ગયા. ગાડું ઘર આગળ પહોંચ્યું, ત્યારે હું પાસે ગયો અને જોઉં છું તો શેઠ ચત્તાપાટ પડેલા અને શ્વાસ પણ બંધ પડી ગયેલો? અમે ગાડામાંથી નીચે ઉતર્યા, પરંતુ તેમનામાં જીવ નહોતો. બનાવ ઘણો આશ્ચર્યકારક તેમજ ખેદકારક બન્યો. મારી શેઠાણીએ તરતજ મને કહ્યું કે મોચીને ત્યાં પાછો જા. અને જેડા બનાવવાનો ટુકડો આપ્યો છે તેને બદલે તેજ ચામડામાંથી શબને વાસ્તે સપાટ બનાવવાનું કહી આવ, અને જ્યાં સુધી તે તૈયાર થાય ત્યાં સુધી વાટ જોઈ તારી સાથેજ લઈ આવજે. આથી હું તમારી પાસે આવ્યો છું ” દેવદૂતે સપાટ તૈયારજ કરી રાખી હતી. તેને સાફ કરીને ચામડાના બીજા ટુકડા વધેલા હતા તે એકઠા કરી એક બેગી બનાવી. સપાટ અને તે બેગી તે નોકરને હવાલે કરી દીધાં. નોકર તેમને પૈસા ચૂકવી આપી ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો.

(૮)

એક વર્ષ પૂરું થયું. બે પૂરાં થયાં. દેવદૂતને નાથુને ત્યાં રહેવાને હવે પાંચ વર્ષ થઈ ગયાં. દેવદૂત અગાઉની માફકજ રહેતો હતો. તે કદી બહાર ગયો નથી. કદી બીનજરૂરી વાત કરી નથી. સઘળા વખતમાં ફક્ત બેજ

વાર હસ્યો છે. પહેલી વાર—જ્યારે તે નાથુને ઘેર આવી અને નાથુની સ્ત્રીએ તેને ખાવાનું આપ્યું ત્યારે; બીજી વાર—જ્યારે પેલો શેઠીઓ દુકાનમાં આવીને બેઠો હતો ત્યાં નાથુ દેવદૂતના કાચાંથી એટલો બધો આનંદ પામ્યો હતો તેને ફક્ત એટલીજ ચિંતા હતી કે દેવદૂત મારી પાસે આવ્યો ન બચે તો સાફ. એણે તેને કહી પૂછ્યું નહિ કે ક્યાંથી આવે છે ?

એક દિવસ તેઓ ઘરમાં બેઠા હતા. નાથુની ધરકામમાં હતી અને છોકરાંઓ બહાર રમતાં હતાં. ન પોતાનાં હથિયાર ધસતો હતો અને દેવદૂત શીવવા કામમાં ગુંથાયેલો હતો. તેવામાં નાથુનો એક છોકરો બહારથી દોડતો આવી દેવદૂતને વળગી કહેવા લાગ્યો:—“કા! જુઓ, બહાર એક વેપારીની સ્ત્રી આવે છે અને તેની સાથે બે છોકરીઓ છે. તેમાંની એક બિચારી વૂલી છે.”

છોકરાએ આ કહ્યું કે દેવદૂતે તરતજ પોતાનું કામ પડતું મેલ્યું અને બારીમાંથી આતુરતાથી જોવા લાગ્યો નાથુ આશ્ચર્ય પામ્યો કારણ કે દેવદૂત કદી પણ પોતા કામ છોડી કંઈ પણ જોવા ઉડતો નહતો.

તે સ્ત્રી નાથુને ત્યાંજ આવતી જણાઈ. દરવાજો ઉઘાડે તે અંદર આવી. બંને છોકરીઓ માની પાસે બેઠી. એ છોકરી વૂલી હતી. તેઓએ સ્વચ્છ કપડાં પહેરેલાં હતાં નાથુએ આવકાર આપી બાંકડા પર બેસાડ્યાં. સ્ત્રીએ કહ્યું કે—“આ બંને છોકરીઓ મારે જોડા બનાવવાના છે. ત

બનાવી શક્યો?”

નાથુએ કહ્યું—“ઘણી સારી વાત. આ મારો માણસ છે તે બનાવી શક્યો. મારે એને આપો.”

નાથુ દેવદૂતના તરફ જોવા લાગ્યો. દેવદૂત પોતાનું કામ એક બાજુએ પડ્યું મૂકી બંને છોકરીઓ તરફ તાકી તાકીને જોવા કરતો હતો. નાથુ આથી આશ્ચર્ય પામ્યો. બંને નાની છોકરીઓ ઘણીજ સુંદર હતી, છતાં પણ નાથુ સમજી શક્યો નહિ કે દેવદૂત આટલું બધું તાકી તાકીને છોકરીઓ પ્રતિ શા માટે જાય છે? નાથુએ તે બંને છોકરીઓનાં માપાં લીધાં. સ્ત્રીએ કહ્યું કે—“છોકરીનો એક પગ વાંકો છે. મારે એક જોડો બીજાથી ન્હાનો કરવાનો છે. અને ત્રણ સરખાજ કરવાના છે. કારણ કે બંને છોકરીનાં પગ સરખાજ છે. તેઓ જોડે જન્મેલાં બચ્ચાંઓ છે.”

નાથુએ માપ લીધા બાદ સ્ત્રીને પૂછ્યું કે—“આ છોકરીનો પગ ક્વંતો સાથી થયો? શું જન્મથીજ તે એવો હતો?”

તે બાઈએ કહ્યું—“ના. એની માથી લાંગી ગયો હતો.”

નાથુની વધુ પણ એજ વાતમાં મળી અને તેણે પૂછ્યું—

“તમે એ બંને મા તથી?”

તે બાઈએ જવાબ આપ્યો—“ના. બહુન, હું એની

મા નથી તેમજ કંઈ સગી પણ નથી. એ છોકરાંઓ મ તદ્દન અબાણ્યાં હતાં. મેં તેમને દત્તક લીધાં છે.”

“ત્યારે તે તમારાં છોકરાં નથી છતાં તમે એને એટલા બધાં ચાહો છો?”

“હું એમને ચાહ્યા વિના કેમ રહું? મેં માફ પાછી એમને ઉછેર્યાં છે. માફ એક પોતાનું છોકરું પાછું હતું. પરંતુ તેને ઈશ્વરે પાછું લઈ લીધું.”

“ત્યારે આ છોકરાં ખરી રીતે કોનાં છે?”

(૯)

તે બાઈએ બન્ને છોકરાંની વાત કરવા માંડી: “૨ વર્ષ ઉપર આ છોકરાંઓ એકજ અઠવાડીયામાં માળ વગરનાં થઈ ગયાં. એમના પિતાનો અગ્નિદાહ મંજૂ થયો હતો; અને માનો શુક્રવારે થયો હતો. એમનો જ એમના પિતા ગુજરી જવા પછી ત્રણ દિવસે થયો હતો અને મા એકજ દિવસ જીવતી રહી હતી.

“તે વખતે હું મારા પતિ સાથે તેજ ગામમાં રહી હતી. એમનું ઘર અમારા ઘરની નજીકમાંજ હતું. એ બાપ ગરીબ સ્થિતિનો હતો, અને જંગલમાં લાકડાં કાપ કામ કરતો હતો. એક દિવસે એ ઝાડ કાપતો હતો વખતે એકાએક તે ઝાડ તેના ઉપર પડ્યું. તે છુંદાઈને ગયો. જંગલમાંથી ઘેર લાવતાં સુધી પણ તે જીવ્યો.

“જે અઠવાડીયામાં તે ગુજરી ગયો તેજ અઠવાડીયામાં તેની બાઈએ એક સાથે બે બચ્ચાંને જન્મ આપ્યો.

બિચારી કોઈના પણ આધાર વગરની થઈ ગઈ હતી. જે દિવસે તેણે છોકરાંને જન્મ આપ્યો તેજ દિવસે હું તેને જોવા ગઈ; તેનું શરીર મને એકદમ ઠંડું લાગ્યું. તે બિચારી મરવાની અણીપર હતી. દુઃખને લીધે કદાચ તે પથારીમાં આમ તેમ પાસું બદલતી હશે તેમાં આ છોકરીનો કુમળો પગ છુંદાઇ ગયો હશે. પાડોશીઓ તરત ત્યાં આવ્યા. અને શરીરને ધોયું. અને મૃત દેહને વાસ્તે બીજી સર્વ તૈયારીઓ તેમણે કરી અને તે બાઈને અગ્નિદાહ દીધો.

“પાડોશીઓ સર્વ ભલાં માણસ હતાં. તેમણે હવે વિચાર્યું કે આ કોમળ બાળકોનું શું કરવું? સર્વ લોકોએ એકઠા થઈ વિચાર્યું કે છોકરાં હાલ તુરત તો મને સોંપવાં. કારણ કે તે વખતે મને એક નાનું છોકરું હતું, એટલે હું દૂધ આપી શકતી હતી. પછી શું કરવું તે સર્વ લોકોએ મળી વિચાર કરવાનું રાખ્યું. મેં બન્ને છોકરાંઓને દૂધ આપ્યું; અને ત્રીજું માઈ હતું તેને પણ. હું તે વખતે યુવાન અને મજબુત હતી, અને સારો ખોરાક લેતી હતી. એથી પરતમામાએ મને એટલું બધું દૂધ આપ્યું કે હું ત્રણ છોકરાંને ઉછેરી શકી.

“પરંતુ માઈ છોકરું જે વર્ષની ઉંમરનું થઈને ગુજરી ગયું. અને ત્યાર પછી ધ્રુવરે મને બીજું છોકરું આપ્યું નથી. પાડોશી લોકોએ પણ પાછળથી વિચાર કરી ઠરાવ્યું કે એ છોકરાંને હંમેશ માટેજ રાખવાં. હવે એ મારાં છોક-

રાંઓને ચાહ્યા સિવાય હું કેવી રીતે રહું?” ત્યાર પછી તેણે લૂલી છોકરીને પોતાની પાસે લીધી. અને આંખમાં આંસુ લૂછી નાંખ્યાં.

આ વાત સાંભળી નાથુની વહુને તે છોકરાંઓ પ્રતં અત્યંત દયા ઉપજી. અને તે કહેવા લાગી:—“બહેન, એ કહેવત છે તે ખોટી નથી, કે આપ સિવાય બીજાં પા ચાહી શકે છે; પરંતુ જીવાડવું તે ઈશ્વરનાજ હાથમાં છે.

આ રીતે જ્યારે તેઓ વાત કરતાં હતાં ત્યારે એક એક બંને દેવદૂત બેઠા છે તે જાણમાંથી આવતા પ્રકાશ ચોરડો પ્રકાશમય થઈ ગયો. તેઓ બંને દેવદૂત તરફ જોવા લાગ્યાં. અને દેવદૂત પોતાના બે હાથ જોડીને નેત્રોં હસ કરતો હતો.

(૧૦)

તે બાઈ છોકરાંઓને સાથે લઈ ચાલી ગઈ. દેવદૂત પોતાના બાંકડા ઉપરથી ઉભો થયો. પોતાનું કામ એ બાબુએ છોડી દીધું. નાથુ અને તેની વહુને તેણે વાકા વા નમન કર્યું, અને બોલ્યો:—“હવે હું આપની પાસેથી ર માણું છું. ઈશ્વરે મને હવે માફી આપી છે. મેં કંઈ પ ખોટું કર્યું હોય તો આપ પણ મને માફી આપશે. બંનેએ જોયું કે દેવદૂતના શરીરમાંથી પ્રકાશ નીકળતો હતો.

નાથુ તરતજ ઉભો મયો, દેવદૂતને નમન કર્યું અને બોલ્યો:—“ભાઈ દેવદૂત, હું જોઉં છું કે આપ કંઈ સાધાર માણસ નથી. આપને હું રહેવાની ફરજ પાડતો નથી

કંઈ સવાલ પૂછતો નથી. છતાં એટલું તો ફક્ત મને કહોજ કે જ્યારે હું આપને મળ્યો અને મારે ઘેર બોલાવી લાવ્યો ત્યારે દિલમાં શું થયું. અને મારી વહુએ ખાવાનું આપ્યું ત્યારે હસી પડ્યા; અને આપ તેજસ્વી દેખાવા લાગ્યા. વળી પાછું જ્યારે પેલો શેઠીઓ આવ્યો ત્યારે પણ આપ ખીજ વખત હસ્યા અને વહુ પ્રકાશમાન દેખાવા લાગ્યા. અને હવે જ્યારે આ બધું નાની છોકરીઓને લઈને આવી ત્યારે ત્રીજી વખત શા માટે હસ્યા? અને હવે આટલા બધા તેજસ્વી કેમ લાગે છે? લાઈ દેવદૂત, આપ મને કહો કે આપનામાંથી આટલું બધું તેજ કેમ પ્રકાશે છે? અને આપ શા માટે ત્રણ વાર હસ્યા?”

દેવદૂતે કહ્યું:—“ હાલમાં મારામાંથી તેજ પ્રકાશે છે તેનું કારણ એટલુંજ કે મને જે શિક્ષા થઈ હતી તેની હવે ઇશ્વરે મને મારી બક્ષી છે. અને હું ત્રણ વખત એટલા માટે હસ્યો કે ઇશ્વરના ત્રણ શબ્દો મારે શીખવા ભેઠાં, એવી આજ્ઞા મને થઈ હતી. હવે એ ત્રણ શબ્દો હું બાહુ છું. પહેલો શબ્દ જ્યારે આપની સ્ત્રીએ મારા પર દયા કરી ત્યારે હું શીખ્યો; અને તેથી તે વખતે પહેલી વાર હસ્યો. બીજો શબ્દ જ્યારે પેલો પૈસાદાર શેઠીઓ ભેડા બનાવવાનો હુકમ આપી ગયો ત્યારે હું શીખ્યો. અને તેથી ત્રીજી વાર હસ્યો. અને હવે જ્યારે મેં આ છોકરીઓને ભેઠાં ત્યારે ત્રીજો શબ્દ શીખ્યો. તે છેલ્લો હતો; અને તેથી ત્રીજી વખતે હસ્યો. ”

નાથુએ પૂછ્યું:—“ભાઈ દેવદૂત, ઇશ્વરે તને શા માટે શિક્ષા કરી? એ ત્રણ શબ્દો ક્યા? મને કહો તો હું પણ તે બાણી કંઈક તેમાંથી શીખી શકું.”

દેવદૂતે કહ્યું:—“ઇશ્વરે મને સળ એટલા માટે કરી કે હું તેની આજ્ઞા વિરુદ્ધ ચાલ્યો હતો. હું જે વખતે સ્વર્ગમાં ફિરિશ્તો હતો તે વખતે ઇશ્વરે મને એક સ્ત્રીને આત્મા લઈ આવવાની આજ્ઞા કરી. હું પૃથ્વી પર આવ્યો અને તે સ્ત્રી પાસે ગયો. તે એકલી અને માંદી હતી. તે બિચારીએ તરતજ બે નાની છોકરીઓને જન્મ આપ્યો હતો. બંને છોકરીઓ અત્યંત દયામણી રીતે રોતી હતી મા તો એટલી નબળી હતી કે તે બિચારી પોતાના બચ્ચાંઓને લઈ ધવડાવી શકતી નહોતી. તેણે મને જોયે અને તરતજ તે સમજી ગઈ કે ઇશ્વરે મને તેનો પ્રાણ લેવા મોકલ્યો છે. તેથી તે અત્યંત રોઈને કહેવા લાગી:

“ઇશ્વરના ફિરિશ્તા, મારો ધણી એક બે દિવસ ઉપરજ ગુજરી ગયો છે. જંગલમાં એક ઝાડ તેમના ઉપર પડ્યું અને તરતજ તેમના પ્રાણ ગયા. મારે મા નથ માશી નથી, કે બહેન નથી, કે તે આ છોકરાંની સંભાલે. માટે મારો આત્મા તું ન લે. મારાં છોકરાંને ઉછેર મોટાં કરવા દે. અને આ સંસારમાં તેઓ પોતાની જાંઠ શરૂ કરે, એવી સ્થિતિમાં આવવા દે. આ ગરીબ છોકરાંઓ માખાપ વિના કેવી રીતે જીવી શકશે?” એ પ્રશ્ન તે સ્ત્રીએ એક છોકરીને તેની છાતી ઉપર વળગા

અને બીજીને બીજા હાથમાં લીધી. હું સ્વર્ગ તરફ પાછો ફર્યો.

ઇશ્વરની પાસે જઈ મેં કહ્યું કે—‘હું તે બાઈનો પ્રાણુ લઈ આવી શક્યો નથી. તેનો ધણી જંગલમાં એકાએક ગુજરી ગયો અને તેને બે જોડે જન્મેલાં બચ્ચાં છે. આથી તેનો આત્મા હાલમાં ન લેવો એમ તે વિનંતિ કરે છે, અને કહે છે કે મને છોકરાંને ઉછેરીને મોટાં કરવા દે. માબાપ સિવાય તે કેવી રીતે જીવી શકે ? આ જોઈ મારાથી તેના પ્રાણુને લઈ શકાયો નહિ.’

ઇશ્વરે કહ્યું:—“ તું તરતજ પાછો ચાલ્યો જા. અને તે બાઈનો પ્રાણુ લઈ આવ. તારે હજી ત્રણ સિદ્ધાંત શીખવાના છે: (૧) મનુષ્યમાં શું સમાયલું છે ? (૨) મનુષ્યને શું બક્ષવામાં આવ્યું નથી ? (૩) અને મનુષ્યે શાથી જીવી શકે છે ? જ્યારે તું આ સિદ્ધાંત શીખી રહે ત્યારેજ—ત્યાર પછીજ—તું સ્વર્ગમાં આવજે.” હું પૃથ્વી પર તરતજ ચાલ્યો આવ્યો. અને મેં તે બાઈના પ્રાણુ લીધા. બચ્ચાંઓ માની છાતીએથી છૂટાં પડ્યાં.

હું તે બાઈના આત્માને લઈ ઇશ્વર પાસે જવા ઉંચો ચઢ્યો. પરંતુ ભારે પવન પુંકાતો હોવાથી મારાથી ઉંચે ચઢી શકાયું નહિ. મારી પાંખો ત્રટી પડી. તે બાઈનો આત્મા મારી પાસેથી છટકીને એકલોજ ઇશ્વર પાસે ચાલ્યો ગયો, અને હું, આપે જે દેવળની સામે રસ્તાની બાજુએ પડેલો મને જોયો ત્યાં, નગ્નાવસ્થામાં પડ્યો.

(૧૧)

હવે નાથુ અને તેની વહુ જોઈ શક્યાં કે તેમણે કેવા મનુષ્યને પોતાના ઘરમાં રાખ્યો હતો: અને કેવા મનુષ્યની સાથે તેઓ રહેતાં હતાં. થોડા વખત થયા પછી દેવદૂતે કહ્યું:—“ હું તે ગડ્ડીમાં દેવળ પાસે નમ્નાવસ્થામાં પડ્યો હતો. સંસારમાં મનુષ્ય પ્રાણીઓને શેની શેની જરૂર છે? દરિદ્રતા અને ભૂખ, ઠંડી અને ગરમી એ શું છે? તે અને દુઃકામાં મનુષ્ય પ્રાણીને શું શું આવશ્યકતા છે તેની મને કંઈજ સમજણ નહોતી. અને તમારી સાથે રહ્યાથી હવે હું મનુષ્ય થયો છું. દહેરા નજીક હું અત્યંત ઠંડીથી અકડાઈ ગયો હતો. પરંતુ મને ખબર નહોતી કે મારે શું કરવું? હું દહેરામાં જવાનો ઇરાદો રાખતો હતો. પરંતુ દરવાજાને તાળું હોવાથી અંદર જઈ શક્યો નહિ. તેથી હું આખરે ભીંતની નજીક બેસી ગયો.

“સાંજ પડી ગઈ અને મને ઠંડી તથા ભૂખ લાગવા માંડી. એવામાં એકાએક મેં રસ્તાની બાજુએ એક માણસને આવતાં જોયો. તે આપજ હતા. હું પૃથ્વી પર મનુષ્ય થઈને પડ્યા પછી કોઈપણ માણસને મેં પ્રથમ જોયો હોય તો તે આપજ હતા. પ્રથમ તો આપનો ચહેરો જોઈ મને અત્યંત ભય ઉત્પન્ન થયો અને હું પાછળ ફરીને બેઠો. આપ મનમાંજ વાત કરતા હતા કે આવી સખત ઠંડીમાંથી કેવી રીતે બચવું, સ્ત્રી અને છોકરાઓ સાથે ખાવાનું કેવી રીતે મેળવવું? આ સર્વ હું સાંભળતો હતો. અને મેં વિચાર્યું

કે હું પણ ડંડી તથા ભૂખથી અત્યંત પીડાઉં છું. આપે મને જોયો અને આપને ધાસ્તી ઉત્પન્ન થઈ ને થોડીવાર વિચાર કરી આપે ચાલવા માંડ્યું. આ જોઈ હું અત્યંત નિરાશ થઈ ગયો.

એવામાં એકાએક આપ મારી તરફ પાછા વળ્યા અને મારી નજીક આવ્યા. પ્રથમ તો આપનો ચહેરો ઘણોજ શાંત દેખાતો હતો; અને આપના અંતઃકરણમાં ઇશ્વર અને દયાનો વાસ છે એમ હું જોઈ શક્યો. આપે મને કપડાં પહેરાવ્યાં. અને મને આપને ઘેર લઈ આવ્યા. અહિં આગળ મેં આપની સ્ત્રીને પ્રથમ જોઈ ત્યારે તો તે આપનાં કરતાં પણ મને અત્યંત ભયંકર લાગી. તેની ઈચ્છા મને પોતાના ઘરમાંથી બહાર ભયંકર ડંડીમાં કાઢી મૂકવાની હતી. મેં બાળકું કે જો તે એમ કરશે તો તેનું મૃત્યુ નજીકજ છે.

“આપે તેને પરમાત્મા વિષે યાદ આપી મનુષ્ય શરીર નાશવંત છે તે પણ જણાવ્યું. તે સાંભળી તેની વૃત્તિ એકદમ બદલાઈ ગઈ. તેણે જ્યારે મને ખાવાનું અને મારા તરફ પ્રેમ વૃત્તિથી જોવા લાગી ત્યારે મેં તેના તરફ જોયું. અને તેના ચહેરા પરથી મને દીસ્યું કે તેને માટે મૃત્યુ ઘણું દૂર છે. તેના અંતઃકરણમાં ઇશ્વરનો વાસ છે, તે પણ મેં જોયું. અને ઇશ્વરનો પહેલો શબ્દ ‘મનુષ્યની અંદર શું રહેલું છે તેનું શીખણે’ એ મને તરતજ યાદ આવ્યો. અને હું સમજ્યો કે મનુષ્યના હૃદયમાં અપૂર્વ

પ્રેમ રહેલો છે. એ જાણીને હું અત્યંત રાજી થયો. પરમા-
માએ મને જે વચન આપ્યું તે તેણે મારી આગળ પ્રકા-
શિત કર્યું હતું તેથી હું પહેલી વાર હસ્યો. પરંતુ મનુષ્યને
શું નથી આપવામાં આવ્યું? અને મનુષ્યો શાથી જીવે છે?
આ એ બાબત મેં જાણી નહોતી. હું આપની સાથે રહેવા
લાગ્યો. આપની સાથે રહેતાં એક વર્ષ થયું કે એક દિવસ
એક ગૃહસ્થ આપની દુકાનમાં ખૂટ બનાવવાનો હુકમ આપવા
આવ્યો. તેણે જોડા બરાબર એક વર્ષ સુધી આકાર બદલાયા
સિવાય ચાલે એવી જામિનગિરી સાથે ખૂટ બનાવવાનું
કહ્યું.

મેં તે ગૃહસ્થના તરફ જોયું અને એકાએક તેમની
પછવાડે અંતરિક્ષમાં મેં મારા મિત્ર ચમરાજ (જીવ લેનાર
હૂત) ને જોયા. મારા સિવાય બીજા કોઈએ તેને જોયા
નહતા. મેં જાણ્યું કે સંધ્યાકાળ પહેલાં આ પૈસાદાર
ગૃહસ્થનો પ્રાણ મારા મિત્ર ચમરાજ લેશે. મેં તેજ
વખતે વિચાર કર્યો કે આ ગૃહસ્થ, જોડા વર્ષ દિવસ સુધી
પહોંચવા જોઈએ, એમ કહેવા માંગે છે. પરંતુ તે પામર
મનુષ્ય જાણતો નથી કે આજે સંધ્યાકાળ અગાઉ તો તેનું
મૃત્યુ છે. મને તુરતજ ઇશ્વરનો બીજો શબ્દ યાદ આવ્યો:
'મનુષ્યને શું આપવામાં નથી આવ્યું તે તું શીખીશ.'

મનુષ્યનામાં શું રહેલું છે તેની તો મને ખબર
પડીજ હતી. હવે મનુષ્યને શું આપવામાં નથી આવ્યું તે
પણ મને સમજાયું. પોતાના દેહને માટે શાની જરૂર પડશે

એ જાણવાની શક્તિ મનુષ્યને આપવામાં આવી નથી એ સમજવાથી હું ખીજી વખત હસ્યો. મારા મિત્ર ચમરાજને જોવાથી હું અત્યંત રાજી થયો હતો; તેમજ પરમાત્માએ મને જણાવેલા ખીજા શબ્દ વિષે પણ મારા પ્રકાશ પડ્યો તેથી હું અત્યંત રાજી થયો.

પરંતુ હજી પણ ઇશ્વરનો ત્રીજો શબ્દ, મનુષ્ય શાથી જીવે છે? એ હું સમજ્યો ન હતો. એ શબ્દનો અર્થ મને પરમાત્મા પ્રકાશિત કરી બતાવે ત્યાં સુધી મેં થોભવાનોજ વિચાર રાખ્યો. અને છ વરસ પર સાથે જન્મેલી છોકરીઓને લઈ એક સ્ત્રી દુકાનમાં આવી. મેં તેમને ઓળખ્યાં. તે બચ્ચાંઓ કેવી રીતે જીવી શક્યાં તે પણ મેં જાણ્યું. હું જ્યારે તે છોકરાંઓની માનો પ્રાણ લેવા ગયો હતો ત્યારે તે સ્ત્રી આજીજીથી કહેતી હતી, કે માબાપ સિવાય તરતનાં જન્મેલાં બચ્ચાં જીવી શકે નહિ. છતાં એક તદ્દન અજાણી સ્ત્રીએ તે છોકરાંની સારવાર કરી તેમને ઉછેર્યાં. તે બાઈ છોકરીઓના દુર્દૈવ માટે વિલાપ કરી કરી કહેતી હતી કે આ બાળકો મારાં નથી. પણ તે બચ્ચાંઓ પ્રત્યે તેનો અનહુદ પ્યાર અને માયા મેં જોયાં. હું જોઈ શક્યો કે તેનાં અંતઃકરણમાં ઇશ્વરનો વાસ છે. અને ‘મનુષ્યે શાથી જીવી શકે છે.’ તે પણ મેં જાણ્યું. પરમાત્માએ ત્રીજા શબ્દનો ભાવાર્થ પણ આમ મને સમજાવ્યો અને મને માણી મળી ગઈ તેથી છેવટે હું ત્રીજી વાર હસ્યો.

દેવદૂતે આટલી વાત કર્યા પછી તેના શરીર ઉપરથી

બધાં કપડાં નીચે પડી ગયાં, અને તેના શરીરમાંથી એટલો બધો પ્રકાશ પડવા લાગ્યો કે તેની સામું પણ જોઈ શકાય નહિ. જ્યારે દેવદૂત બોલતો હતો ત્યારે તેનો અવાજ જણે ઉંચે સ્વર્ગમાંથી આવતો હોય એમ લાગતું હતું.

(૧૨)

હવે દેવદૂત પાછો બોલવા લાગ્યો:—“હવે હું શીખ્યો છું કે દરેક મનુષ્ય માત્ર પોતાની જ સંભાળથી જીવી શકતો નથી, પરંતુ એક બીજા સાથે જ્યારથી લાગણીથી જીવે છે. પોતાનાં વડાલાં બચ્ચાંઓની જીંદગીને વાસ્તે શાની શાની જરૂર પડશે, તે જાણવાની તેમની માતાને પણ શક્તિ નથી. ડોઈ પણ મનુષ્યને બબર નથી કે પોતાના જીવિત દેહને માટે તેણે કપડાં ખરીદવાની જરૂર છે, કે સાંજના મૃતક દેહને રેશમનાં કપડાંની જરૂર પડશે ?

જ્યારે હું મનુષ્ય નરીકે દેવળની પાસે નવ્તાવસ્થામાં પડ્યો હતો ત્યારે હું મારી પોતાની સંભાળથી કંઈ જીવી શક્યો ન હોત. પરંતુ આપ તથા આપની સ્ત્રીએ મારા ઉપર અત્યંત સ્નેહ બતાવ્યો, અને આપના અંતઃકરણમાં ખ્યાર અને દયાની લાગણી હતી, તેથીજ આપે મારી સારવાર કરી મને સુખી કર્યો; પેલાં જોડે જન્મેલાં માબાપ વિતાનાં બાળકો જીવી શક્યાં કારણ કે અબ્તાણી સ્ત્રીએ તેમના પર ખ્યાર રાખી અત્યંત સ્નેહથી ઉછેર્યો. આ ઉપરથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ, કે મનુષ્ય માત્ર ફક્ત પોતાનીજ સંભાળથી જીવી શકતાં નથી. પરંતુ જે સ્વાભાવિક ખ્યાર

એક બીજાનાં અંતરમાં વસી રહેલો છે, તેથીજ જીવી શકે છે.

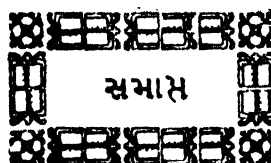
પ્રથમ હું જાણતો ન હતો કે પરમાત્માએ દરેક મનુષ્યને જીવંતી અર્પણ કરી છે અને તેનીજ ઇચ્છાથી સૌ જીવે છે. હવે હું એક બીજી વાત પણ સમજ્યો છું. મનુષ્યો સ્વાર્થ સાક્ષી ન જીવે એવી ઇશ્વરની ઇચ્છા હતી, અને તેટલા માટે તેણે દરેક મનુષ્યને પોતાને માટે શાની જરૂર છે, તે પ્રસિદ્ધ ન કર્યું. મનુષ્યો એમ સમજેલાં દેખાય છે કે તેઓ દરેક પોતાપોતાની સંભાળ રાખવાથીજ જીવે છે. પરંતુ સત્ય રીતે એવુંજ નથી. ખબર પડશે કે દરેક મનુષ્ય એક બીજાના પ્રત્યે પ્રેમવૃત્તિ રાખવાથીજ અને એકત્ર રહેવાથી જીવી શકે છે. જે મનુષ્ય બધી સ્થિતિમાં પ્રેમનો કાયદો પાળી તે મુજબ વર્તન રાખે છે, તે મનુષ્યમાં ઇશ્વરનો વાસ છે; કારણ કે

પ્રેમ એજ ઇશ્વર છે.

દેવદૂત આટલું બોલી ઇશ્વરના ગુણોની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો. તેના અવાજથી નાથુનું ઘર ગાજી રહ્યું. એટલામાં એકાએક નાથુના ઘરના છાપરાના બે વિભાગ થઈ ગયા અને ઘરની અંદર દેવદૂત ઉભો હતો તે જગ્યા એકદમ ક્ષાટી અને તેમાંથી અગ્નિની જ્વાળા નીકળી ઉઘે આકાશમાં જવા લાગી. નાથુ, તેની વહુ અને છોકરાંઓ તો આ બનાવથી બેભાન થઈ જમીન પર પડી ગયાં. દેવદૂતના ખભા ઉપર બે પાંખો નીકળી આવી. તેનું શરીર અત્યંત

પ્રકાશમાન દેખાવાં લાગ્યું, અને તે ઉભો હતો તે જગ્યાએથી એકદમ ઉંચે ઉડી ગયો. થોડીવારમાં તે તે દેખાતો બંધ થઈ ગયો.

નાથુ થોડીવારે ઉઠીને જુએ છે તે જમીન હતી તેવી સરખી થઈ ગઈ હતી અને ઘરનું છાપડું પણ સરખું થઈ ગયું હતું. તેણે દેવદૂતને પણ ઘરમાં ન જોયો. તેણે પોતાની ઝીને બાંધત કરી; અને દેવદૂત જતો રહ્યાનું જણાવ્યું. બંને અત્યંત દિલગીર થયાં. દેવદૂત આવ્યા પછી નાથુની સ્થિતિ ઘણીજ સારી થઈ હતી. તેણે દારૂ પીવાનું પણ છોડી દીધું હતું. દેવદૂતની બધી સ્થિતિ અને હકીકત સાંભરી નાથુને પણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, અને તે પોતાની સર્વ સ્થિતિમાં પ્રેમનો કાયદો અંતઃકરણપૂર્વક પાળવાનો નિશ્ચય કરી તે મુજબ વર્તવા લાગ્યો.

માંડીવ બાલોધાનમાલા: પુષ્પ સાતમું

બાળવિહાર (૧)

આ ચોપડી ખાસ વખણાઈ છે અને તેની બીજી આવૃત્તિ પણ બહાર પડી છે. એમાં વિજ્ઞાનના નિયમોને લગતી સરસ રસમય કથાઓ ચિત્રો સાથે આપેલી છે. બાળક જે હમરો સવાલો પૂછે છે તેના જવાબ એમાંથી મળી શકશે. દાખલા તરીકે સૂરજ કેમ બાળે છે, પૃથ્વી કેમ ફરે છે, ધી પાછળી કરતાં હલકું કેમ, છાપખાનામાં કેમ છપાય છે, બલુન કેમ ઉડે છે, ભમરડો, કનકવો, વગેરે વગેરે અનેક મિદ્ધાંતોની રસભર ગુંથણી કરવામાં આવી છે અને તેર ચૌદ વરસની ઉંમરનું એક પણ બાલક એ વાંચ્યા વિના ન રહે. એને વિજ્ઞાનનો શોખ જાગશે, કુદરતની લીલા સમજશે, દુનિયામાં આગળ ધપવાની તાલાવેલી લાગશે. છ સાત ચિત્રો અને બોર્ડ પટીનું મજબૂત પુઠું રાખ્યું છે. કિંમત ૦-૧૨-૦ ૮. ખ. બૂક.

અનેક પત્રોએ વિદ્વાનોએ, લેખકોએ, અને બાળ સાહિત્યના વિવેચકોએ એને વખાણેલું છે. વડોદરા રાજ્યમાં તેમજ સરકારી કેળવણી ખાતાએ ઇનામ વગેરે માટે એને મંજૂર કરેલું છે. ઇનામમાં આપના અટે એવી ઉત્તમ ચોપડી બીજી જૂન હતી.

ગાંડીવ બાલોદાનમાલા: પુષ્પ ૧૬ મું

બાળવિહાર (૨)

ઉપલાજ ધોરણ પર આ બીજો ભાગ તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. એમાં ફોનોગ્રાફ, હાર્મોનિયમ, પાણીના નળ, જાડુના ખેલ, કેમેરા, સ્ટવ વિગેરેની કરામતો સમજાવવામાં આવી છે. બાળકને એમાં ખૂબ રસ પડશે. કિંમત માત્ર છ આના રાખી છે. ટ. ખ. જુદું.

ગાંડીવ બાલોદાનમાલા: પુષ્પ ત્રીજું

ખિરખલનો બન્ધુ

અકબર અને ખીરખલની દરબારી વાતો તો ધણાં જ સાંભળી છે ને દર વરસે હલકી બારે ચોપડીઓને સ્વરૂપે તેની લાખો નકલો ખપે છે. એ ખિરખલનાજ બાઈ કહેવડાવવાને લાયક રાયા અને અધ્યા નામના બે દરબારીઓ આંધ્ર દેશમાં થઇ ગયા. તેઓના હાજરબાબીપણાની, યુક્તિ ચતુરાઈની અને જાતજાતનાં પરાક્રમોની વાતો મશહૂર છે. મદ્રાસ ઇલાકામાં એક પણ્થુ ધર નહિ હોય, જ્યાં આ વાતો વંચાતી નહિ હોય. ગુજરાતમાં તે પહેલીજ વાર આમ બહાર પડે છે. અને વળી તેને સચિત્ર પણ્થુ બનાવેલ છે. કેટલીક વાતો એવી છે કે તે વાંચીને હસતાં હસતાં પેટ દુઃખવા આવશે. બાળકોની યુદ્ધિની ખીલાવટ માટે આ ચોપડી અનુપમ છે. કિં. ૦-૮-૦, ટ. ખ. જુદું.

બાળસાહિત્યનો ગાંડીવટંકર

સૌરાષ્ટ્ર લખે છે: પ્રથમ દર્શનેજ બાળકોની પ્રીતિ પામવાનો વીરો હતરાવી અવતરતાં પુસ્તકો. x x x ફરેક સાધનસંપત્ત બાળકે એ મેળવના ગાંડીવ પર મારો ચલાવવો જોઈએ.

૧ ટાસ્ટોયની ત્રણ વાતો	૦-૪-૦
૨ બકુલ	૦-૬-૦
૩ ખીરબકનો બન્ધુ	૦-૮-૦
૪ મૂરખરાજ (ટાસ્ટોય)	૦-૮-૦
૫ નીલમ	૦-૧-૦
૬ ભીખમ અને યુધિષ્ઠિર	૦-૪-૦
૭ બાળવિહાર (૧)	૦-૧૨-૦
૮ જય બજરંગ	૦-૬-૦
૯ વાઘોનું વન	૦-૪-૦
૧૦ જાદુઈ હાર	૦-૪-૦
૧૧ બરફીપુરી	૦-૫-૦
૧૨ સોનાકુમારી	૦-૪-૦
૧૩ તોફાની ટીપુડો	૦-૬-૦
૧૪ કચુંઝર	૦-૩-૦
૧૫ ધૂપસળી	૦-૪-૦
૧૬ બાળવિહાર (૨)	૦-૬-૦
૧૭ મોતીના દાણા	૦-૫-૦
૧૮ એક હતો ફતરો—	૦-૪-૦
૧૯ કેરીનાં ભજ્યાં	૦-૩-૦
૨૦ ખાચણાં

કુલ રૂ. ૬-૩-૦

રજી. પોસ્ટેજ રૂ. ૦-૧૪-૦

બાળકો ને બાળાઓમાં લહાણી મારે અનુપમ છે.

